تیمور شاه دراني

Ketabton.com

سرمحقق علي محمد منګل

1382 هــ ش

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب پېژندنه

||||||||||||||||||||||||||||||||||||

د کتاب نوم : تیمور شاه درانی

څېړنه : سرمحقق علي محمد منگل

کمپوز : د ساپي پښتو څېړنو او پراختیا مرکز

کمپوزر : الهام الدین " گوهر اندیش"

د کمپوز ځای : د میرزاخان او احمدزی کمپوزنگ

سنټر گل حاجی پلازه اطاق نمبر208

یونیورستي روډ پیښور تلیفون 853549

د چاپ کال : 1382 هـ ش

تصحیح او چاپ چارې : د ساپي پښتو څېړنو او پراختیا مرکز

فکس تلیفون 5704506 –091

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوی خدای په نامه

سر يزه

د افغانستان د تاريخ يوه په زړه پورې غوره او سپېڅلې برخه پر احمد شاه بابا او د هغه پر اولادې پورې اړه لري، د افغانستان د تاريخ دغه دوره د خپل ارزښت له مخې ډېره ځانګړې بڼه او خاص ځانګونه لري

په دغه تاريخي دوره کې د افغانستان او د هغه د ګاونډيو هيوادونو تر منځ اړيکه او ځينې نور خاص موضوعات د دغې دورې ارزښتناکه خزانه ده، چې د افغانستان د تاريخ په پاڼو کې ځای شوې ده او د پوهانو د توجه وړده د احمد شاه بابا او د هغه د اولادې د پادشاهۍ او ددوی د واکمنيو په باره کې بهرنيو او داخلي پوهانو ډېرې زياتې غوره په زړه پورې او ارزښتناکې څېړنې کړې دي ، چې هره تاريخي څيړنه په خپله برخه کې ډېره باوري او ددوی د ژوند او پاچاهۍ د حال په برخه کې بې سارې بيلګې دي او زمونږ د هيواد د ملي تاريخ په څېړنه کې يو ځانګړی باب او څپرکی دی، چې د تاريخ پوهانو د څېړنو له امله په ښه شان سره جوت شوي او د خاص تاريخي ارزښت درلودونکی دی

زه د خپلې دغې تاريخي څيړنې په باب ددغه ټکي يا دونه کوم چې:

دغه تاريخي څيړنه يوازې او يوازې د تيمور شاه او د هغه د پادشاهۍ په باره کې ده پوهيږم ، چې د تاريخ پوهانو له پاره به په سين (سيند) کې د څاڅکي په شان وي ، دا ځکه ، چې زه د تاريخ سره دومره آشنايي او بلديت نه لرم ، خو کوم هدف ، چې په د غې کوچنۍ او متکۍ تاريخي څېړنې په برخه کې تر نظر لاندې نيول شوی هغه د تيمور شاه د پاچاهۍ او دده د پاچاهۍ په اداري ، نظامې او ادبي تشکيل او د قام د مشرانو سره دده کړنه راجوتوي ، چې تر اوسه پورې په پښتو ژبه کې دغه شان يوه ځانګړې څيړنه ، چې تحقيقي بڼه ولري په دې باب تر سترګو شوې نه ده په دغه تحقيقي څېړنه کې له ډېرو معتبرو او لوړو ماخذونو لکه (سلطاني تاريخ ، سراج التواريخ ، درانی تيمورشاه ، عروج بارکزايی ها ، رجال ورويدادهای تاريخي احمدشاه ، بالاحصار وپيش آمدهای تاريخي، د پښتنو تاريخ ، پښتانه د تاريخ په رڼا کې،د کابل د سلطنت بيان او افغانستان) څخه استفاده شوې ده ، چې د دغو ماخذونو بشپړه پېژندنه د مجموعې په آخر کې پوريخه څرګنده شوې ده دا بيخي جوته ده ، چې هر افغان په خپل کلي او د خپل ماحول په شرايطو او هم د خپل لوی چاپيريال په هسکو ټيټو کې رالوئيږي؛ نو ديته اړ دی ، چې د خپل ژوند، کلي او د هيواد د تير، او سني او راتلونکي تاريخ په باره کې خامخا يو څه اوري، زده کوی يې او خاصه آشنايي ورسره پيدا کوي ، دا دژوند غوښتنه ده او د هر چا سره مله او ملګرې ده

ددې خبرې غوره او پوريخ مفهوم او مانا داده ، چې هر څوك له خپل ژوند او تاريخ سره مينه او علاقه لري دا هم بيخي جوته او منلې خبره ده ، چې هر چا ته خپل وطن ، کور ، کلی او خپل تېر او اوسنی تاريخ خوږ او ډېر په زړه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې بريښې او خاصه مينه ورسره لري ، چې د خپل ټبر او اوسني تاريخ سره څه نا څه آشنا شي او د خپل وطن او د پلرونو او نيکونو له ژوند او سرښندنې نه خبر شي، چې زموږ د خاورې او پلرو تاريخ څه شان و ؟ او څه ټيټې او جگې د پېرېو په اوږيدو را اوږيدو سره په کې راغلي دي

د سريزې په پای کې په ډاگه سره وايم : کوم څه ، چې په دغه مجموعه کې د دراني تيمور شاه د ژوند او د هغه د پاچاهۍ د وخت په برخه کې را غونډ کړل شوي دي ، د غور چاڼ بڼه لري او دده د زمانې د راڅرگنديدو کوچنۍ هنداره گڼل کېدای شي ، چې په پښتو ژبه د يوې څېړنې او تحقيق په توگه له دغې کوچنۍ تاريخي موضوع څخه د علم او تاريخ پوهان ، چې ما د وس او توان په اندازه کښلي څه تته غونډې رڼا ووينې ، باور لرم، چې د تاريخ د څانگې نور پوهان به د تيمورشاه د دورې هر اړخيز انځور په راتلونکې کې وکاږي او دا تاريخي لړۍ به په پښتو ژبه بشپړه کېږي

زه د خپلې دغې تاريخي څېړنې په چاپ او خپراوي کې د پښتو ژبې د زړور مينه وال ، فرهنگي او د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکزد موئسيس ښاغلي امام الدين ساپي څخه ډېره مننه کوم ، چې د کمپوز د لگښت ترڅنگ يې دا کتاب په وړيا توگه چاپ او خپور کړ

لوی خدای (ج) دې ستر اجرونه ورپه برخه کړي

په درنښت

سر محقق علي محمد منگل

علومو اکاډمی – کابل

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړنی څپرکی

د تیمور شاه په وخت کې د افغانستان حال

اعلیحضرت احمد شاه بابا(رح) د خپل سلطنت په (26) کلنه دوره کې نه یوازې ګران افغانستان خپلو طبیعي سرحدونو ته ورساوه ، بلکې د افغانستان کورنۍ او داخلي وضع یې هم تر ډېره سمه کړه ، قومي شخړې او تربګنۍ یې پای ته ورسولې او خپلو فتوحاتو ته متوجه شو ده د مرکزي حکومت قوت په ټول هیواد او خاوره کې ټینګ کړ او هیواد یې د کارونو او چارو د اسانتیا د پاره په ولایتونو او حکومتونو ووېشه . هر ولایت به د یووالي له خوا اداره کیده منظم عسکري تشکیلات یی جوړ او برابر کړل ټولو خلکو په تیره بزګرانو د مالیې ورکولو ته کلکه غاړه کېښودله او دولتي خرڅونې (خزانې) یې ترې ډکې کړې لنډه دا، چې د حکومت داخلي او خارجي وضع یې په ډېرې آرامۍ او هوسایۍ سره دده پر ځای خپلو راتلونکو کیناستونکو او اولادې ته برابره کړه ، خو دده د پادشاهۍ زمانه په جنګونو او عسکري سوقیاتو کې تېره شوه مګر راتلونکوي وخت ته یې د خپلې اولادې د پاره آرامه لار پرانستلې وه

د تیمور شاه په زمانه کې دغه ارته لویه سیمه ، چې د افغانانو ګډ کور دی په هماغه بڼه پاتې شوه او کوم ارتوالی یې ونه کړ د دراني تیمور شاه تدبیر او اراده دا وه ، چې دغه نیول شوي ملکونه او افغانستان طبیعی سرحدونه تر خپلې وسې پورې وساتي د تیمور شاه د ارادې علتونه چې ولې یې د خپل پلار (لوی احمد شاه بابا) په شان څه پرمختګ ونه کړ په دې څېړنه کې به ، چې دده د زمانې او وخت د پاره په نظر کې نیول شوې ده ، جوت کړای شي

د تیمور شاه لنډه پیژندګلوي:

الف : د پادشاهۍ د ټاکل کیدونه دمخه (د ورکوالي- ځوانۍ) وخت :

شهزاده تیمور شاه د اعلیحضرت احمد شاه بابا دویم زوی او په (1100هـ) کال کې پیدا شوی دی (1) دده د پیدا کیدو او زېږیدو ځای د ایران ما زنداران په اتفاق ښودل شوی دی

څه وخت چې احمد خان (لوی احمد شاه بابا(رح)) د نادر شاه افشار له خوا څخه د مازنداران په ماموریت وګومارل شو د خپلې کډې او خپلخانې نه پرته د ابدالیو د قام څلور زره تکړه سواره هم له ده سره مله او ملګري وو په دې ځای کې د احمد خان ماموریت اوږد شو اوپه (1100 هـ ق - 1742) کال کې یې همدلته شهزاده تیمور پیدا شو(1) احمد خان چې د مازندران د ماموریت له پاره د نادرشاه افشار له خوا ټاکل شوی و؛ نو دده دغه ماموریت په دې ځای کې تر 1160 کال پورې دوام وموند ددې پورته یادونې او نظر په خلاف ظفر کاکا خیل په خپل کتاب (پښتانه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تاریخ په رڼا) کې لیکي ، چې شهزاده تیمور شاه په (1746ع) کال کې په مشهد کې پیدا شوی دی په دې ترتیب دده د زېږېدو په باب د مؤرخینو تر منځ د نظر اختلاف لیدل کیږي

د احمد خان ددغه ماموریت په وخت کې کله، چې د مشهد په فتح آّباد کې د ایران د سردارانو په سلا او مشوره نادر شاه افشار د جمادي الآخر د میاشتې په یوولسمه د یکشنبې د شپې په نیمه نیمایي (پخه شپه) کې ووژل شو احمد خان تر لنډې جګړې وروسته چې د ایران له مشرانو سره یې وکړه د مشهد له فتح آّباد نه کندهار ته د خپلې کډې ، ماشومانو او ملګرو سره را روان شو احمد خان په دې پېښه کې د نادر شاه افشار د حرم ساتنه د ښېتني پت له مخې په ډېره کلکه مېړانه سره وکړه د نادر شاه میرمنې د احمد خان ددې لوی خدمت په بدل کې هغه ته د کوه نور قیمتي الماس ، چې د محمد شاه ګورګاني له خوا ددې میړه (نادر شاه افشار) ته ورکړ شوی و، وروبخښلو(1) شهزاده تیمور په اووه کلنۍ کې د خپل مېړني پلار او ګرانې مور سره کندهار ته راغی کله چې، د تیمور پلار (احمدخان) او نور افغاني مشران کندهار ته راوګرزېدل سمد لاسه یې د مشر په ټاکلو لاس پورې کړ، نهه (9) جرګې د مشر او مشرۍ د ټاکلو د پاره وشوې ، له نهمې جرګې وروسته د ټولو مشرانو په خوښه او په تېره د حاجي جمال خان په پوره پاملرنه احمد خان د افغانستان په پادشاهۍ وټاکل شو او د بخت ستورې یې وځلید، صابر شاه ملنګ د غنمو وږی د احمد خان په سر کې و ټومبه ، د تیرې یو تخت یې جوړ کړ احمد شاه یې پر هغه کیناوه او ورته ویې ویل : دا تخت ستا سلطنت دی او ته پادشاه یې(2) احمد شاه بابا د تیمور د عمر په اووه کلنۍ کې د ګران افغانسان د سلطنت واګې په لاس کې واخیست شهزاده تیمور په پنځلس کلنۍ کې د خپل پلار (لوی احمد شاه بابا) سره د هند د نیولو او یرغلونو په وخت کې ملګری و، او احمد شاه بابا په 1170ق کال کې د خپلو فتوحاتو په لړ کې د جمادي الاول د میاشتې په اوومه نیټه ډهلي ته ورسید، دلته یې دیوې میاشتې له تېرېدو وروسته ګوهر نسا بیګم د عزیزالدین مغلي لور خپل ځوان زوی شهزاده تیمور ته نکاح کړه دا د شهزاده تیمور دوهم واده و ، چې تر پنځلس کلنۍ پورې یې په نصیب شو، احمدشاه د خپلې نږور دواده د مراسمو د تېرېدو نه وروسته ډهلی عزیزالدین محمد ته پرېښود) 1 (

څه وخت چې احمدشاه بابا له هند نه بېرته افغانستان ته د راستنېدو خیال وکړ او د راتګ په وخت کې کله ، چې لاهور ته راورسېد؛ نو خپل ځوان زوی شهزاده تیمور یې چې ډېر حلیم، نرم او د ښه سلوك څښتن و او د خپل پلار اعتماد یې حاصل کړی و؛ نو د لاهور، ملتان ، کشمیر، تتې ، پنجاب او نورو ډېرو سیمو د والی په حیث یې مقرر کړ، سردار جان خان ایوب زی پوپلزی یې د هغه د مرستیال په توګه وټاکه ، چې له زوی سره یې په کارونو کې مرسته وکړي د خورشید جهان د کتاب لیکوال د تیمور شاه د ښوکړو ورو او نیکو خویونو په برخه کې ډېره ستاینه کړې ده او زیاته وي چې : " ده د خپل ماموریت په وخت کې له خلکو سره ډېره نرمه وضعه او ښه چال چلند درلود" شهزاده تیمور شاه هند ته د دوهم ځل تګ نه وروسته (د خپل پلار سره د پاني پت د جګړې د تمامیدونه وروسته) د لوی شاهنشاه (احمد شاه) سره کندهار ته راستون شو او د رسېدو سره سم د هرات د والی په حیث وټاکل شو(1) دی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر هغه وخته پورې د هرات والي و، څو، چې د پلار د مړينې نه وروسته د افغانستان د پادشاهۍ پر تخت د خپل پلار په مخکنۍ اشارې سره کيناست

ب : پر تخت کيناستل:

اعليحضرت احمدشاه بابا د خپلې مړينې نه د مخه د هغه لياقت او ځيرکۍ له مخې ، چې په شهزاده تيمور کې يې ليدله؛ نو د نورو زامنو څخه يې هغه د سلطنت د چارو د اجرا د پاره وړګانړه ، له دې کبله يې د هغه د وليعهد کېدو اشاره په خپل ژوند کې کړې وه کله ، چې لوی احمد شاه بابا مړ شو شهزاده تيمور په هرات کې و(2) وزير شاه ولي خان د وخت نه استفاده وکړه او خپل زوم شهزاده سليمان يې په کندهار کې پر تخت کيناوه د وخت ځينو غټو مشرانو ، چې د احمد شاه بابا وصيت يې د شهزاده تيمور د پادشاه کېدو د پاره د هغه له خولې اورېدلي و؛ نو د وزير شاه ولی خان په دې کار خواشيني شول او د شهزاده سليمان پادشاه کېدو ته يې غاړه کښېښنبودله دوی

د کندهار نه ووتل او د هرات لور ته د شهزاده تيمور ليدلو ته ورغلل ، تيمور، چې د پلار له مرګ نه خبر شو ډېر غمجن و د وزير شاه ولي خان دې کار او شوم پلان ، چې د خپل زوم په برخه کې يې سرته رسولی و ، تيمور شاه را جګ کړ، د هرات خلك ، چې زيات يې هزاره او ايماق وو ، ځانته راوبلل هغوی ته يې وويل : زما پلار لوی احمدشاه بابا زه په خپل ژوند کې د پادشاهۍ د پاره ټاکلی وم اوس ، چې هغه مړ دی ، وزيرشاه ولي خان زما ورور شهزاده سليمان ، چې دده زوم کيږي په تخت کينولی دی ، زما د پلار خزانې يې ټولې په خپل واك کې نيولي دي ، آيا له دې غاصب نه زه د تخت او سلطنت د نيولو حق لرم که نه ؟

د شهزاده تيمور له دې خبرو وروسته د هرات خلکو د خپل والي د ښه چلند له مخې، چې تر اوسه يې د ولايت چارې په غاړه درلودلې په يوه خوله هغه ته وويل : ته حق لرې ، چې د سلطنت چارې په خپل لاس کې ونيسې او پر تخت کښېنې، موږ ټول ستا مله او ملګري يو د خلکو له منځ نه شيخ يحيی، چې لوی عالم و را پور ته شو او د هغه وخت سلطنتي توره يې د شهزاده په څنګ کې ځوړنده کړه او ټول افغاني قامونه د هغه په مرسته او ملاتړ ودرېدل له لږې مودې وروسته شهزاده تيمور په ډېره بيړه د خپل لښکر سره د کندهار لور ته حرکت وکړ او د بکوا د دښتې د لارې د کندهار احمدشاهي ښار ته له خپلو لښکرو سره ننوت) 1 (

وزير شاه ولي خان ، چې د خلکو زياته مينه د شهزاده تيمور د پادشاه کېدو د پاره وليدله ؛ نو د هغه مخې ته د هر کلي د پاره ورغی، مګر څنګه ، چې شهزاده تيمور د قام د لويانو تر زيات تاثير لاندې راغلی و، وزير شاه ولي خان يې مړ کړ او د هغه په ټولو خدمتونو يې سترګې پټې کړې (د قام د مشرانو تر منځ د سليمان د پادشاه کېدو په اثر زيات اختلاف پيدا شوی و ، چې د موضوع په ارتباط به جوت کړای شي) دی ددې لوی سرې د وژلو نه وروسته کندهار ته په ډاډه زړه ور دننه شو ، شهزاده سليمان ، چې پوه او هوښيارو او په دې پوهېده ، چې تيمور له ما څخه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوښيار دی ، لياقت لري او له بلې خوا يې هيله درلودله ، چې د ورونو د وژلو دوره پيل کړي؛ نو د سلطنت او تخت د چارو نه يې لاس په خپله واخيست او هغه و ، چې تيمور شاه د افغانستان پادشاه شو) 2 (

تيمور شاه د خپل ورور شهزاده سليمان په دې نيك او شريف حرکت او کار ډېر خوشاله شو ، تر څو ، چې سليمان ژوندی و تيمور شاه د هغه عزت او احترام کاوه، په دې ډول سره تيمور شاه د افغانستان په تاريخ کې د خپل پلار نه وروسته په (1773ع) کال کې د افغانستان د سلطنت پر تخت کيناست) 1 (

د شهزاده سليمان د پادشاه کېدو ، د وخت او مودې په برخه کې ، چې څومره وه ، د احمد شاه بابا د مړينې او له هرات نه کندهار ته د شهزاده تيمور تر راتلو پورې صحيح او سم معلومات نشته ، چې د ده د پادشاهۍ وخت ترې جوت شي ، خو (د شهزاده سليمان استاذ ملا پيرمحمد کاکړ، چې د پښتو ژبې يو ګرامر يې د معرفت الافغاني په نوم د خپل شاګرد شهزاده سليمان په نوم اهدا کړی دي) د ملا پير محمد کاکړ د دغې اهدا د نظمونو له بيتونو څخه جوتيږي ، چې د سليمان د سلطنت او پادشاهۍ په وخت کې يې ليکلی دي (2)، چې د سلطنت موده يې له درو مياشتو نه زياتيږي

د پير محمد کاکړ هغه اشعار چې د خپل شاګرد د پادشاهۍ په باره کې يې کښلي دي دا دي:

پس له حمده له درودہ

شاه سليمان دحکم نمر دی

د شاه تخت سليماني دی

زېب زينت دی شاه د علم

په ميدان د جنګ هم شېر دی

صاعقه د ده د قهر

پښتانه ور باندې شاد شوه

شاه زاده د علم کان دی

د دولت يې زه دعا کړم

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

څو امکان د بقا وینه

چې عالم باندې روشن دی

شوه د شاه مدحه مقصوده

کل عالم پرې منور دی

عجب لطف یزداني دی

سیال یې نشته څوك په حلم

د اعدا په حق شمشېر دی

ورانوي د دښمن شهر

له همه غمه آزاده شوه

نن رونق د درست جهان دی

دبخت خواست یې تل له خدا کړم

دا آفتاب دې رب لرینه

تمام ملك په ده ګلشن دی)1(

د تیمور پادشاهی :

لکه چې د مخه اشاره وشوه اعلیحضرت تیمور شاه د خپل پلار غازي اعلیحضرت احمد شاه بابا په وصیت او د سردار عبدالله خان پوپلزي دیوان بیګي او نورو مشرانو په ملاتړ او پلوي په کال (1186ق او 1773ع) کې د درانیو د قام د دوهم پادشاه په حیث پر تخت باندې کیناست او د افغانستان خپلواك پادشاه شو

د پایتخت نکلول:

اعلیحضرت تیمور شاه دسلطنت د کیناستو نه څو میاشتې وروسته خپل پایتخت له کندهار نه کابل ته ځکه نقل کړ چې

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کابل ډېره ښه او معتدله هوا درلودله

د تجارت له کبله يې ډېر زيات اهميت درلود

د سياست له مخې يې هند ته د نږديوالي له امله زيات اهميت درلود

له ټولو څخه ډېره غوره دا وه ، چې اعليحضرت تيمورشاه په دې کار سره غوښتل ، چې د کندهار د خانانو ته به په هوسا او آرامه سره حکومت وکړي او د هغو له حملو او يرغلونو څخه به بچ او په څنګ وي) 1 (

تيمور شاه پوهېده ، چې په کندهار کې په آرامه سره حکومت کولای نه شي ، دا ځکه د احمد شاه بابا د سلطنت او لويې امپراتورۍ په ځلانده دوره کې درانيان په اقتصادي ، سياسی او نظامي لحاظ د نورو قومونو نه ډېر غښتلي او ممتاز شول، ددې علت دا و، چې له يوې خوا دوی ته تر نورو قومونو زياته تنخوا (معاش) مقرره و او له بلې خوا د عسکري خدمت په مقابل کې د ډېرو ملکونو او کروندو مځکو خاوندان وو او هم يې د فتوحاتو په لړ کې ډېرې ولجې تر ګوتو کړې وې) 1 (

د دغو ټکيو له مخې درانيان دومره غښتلي او قوي شوي وو ، چې خپله حکومت ته د وېرې او خطر لوی خنډ او سرچينه وو ، تيمور شاه ، چې د دوی له راتلونکيو احتمالي يرغل او حملې نه ډاريده ، کندهار يې پرېښود او مرکز (پايتخت) يې کابل وټاکه چې په دې ډول يې ځان لږ څه آرام او ډاډه حس کړ پر تخت له کيناستو وروسته د تيمور شاه لومړنۍ غلتي دا وه ، چې هغه خپله دارالخلافه د کندهار نه کابل ته نقل کړه ، ددې پېښې علت دا و ، چې د کندهار د خلکو نه د سليمان ميرزا په ملګرتيا خپه شوی و له همدې کبله يې کندهار پرېښود چې کندهار د درانيو مرکز و د دراني تيمور شاه په زړه کې دا شك و ، چې دراني زړور ، زورور او په شمېر کې ډېر دي ، کله چې دوی يوه پادشاه ته اتفاق وکړي هغه د تخت نه کوز ولی او ايسته کولای شي) 2 (

تيمور شاه د خپل پلار په خلاف د حکومت ډېرې غټې څوکۍ پرته له پښتنو نورو مشرانو ته په واك کې ورکړې ، دا هغه خلك وو چې ډېر لږ يې پښتانه وو، په دې ډول سره تيمور شاه هغه تر خپل احسان لاندې را وستل په دغو مشرانو کې لومړنی سړی قاضي فيض الله خان و، چې د شاهي فرقې مشري يې په غاړه واخيسته) 1 (

د ظفر کاکا خيل په قول اعليحضرت تيمور شاه عبدالطيف خان د محصول د ټولولو افسر او د قاضی عطاوالله په قول د وزير په حيث وټاکه ، تيمور شاه خپل ساتندوی او محافظ فوځ د اسحاق زيو څخه جوړ کړ ، چې دا د درانيو يوه خواره او کمزورې قبيله وه تيمور شاه له دوی سره د قزلبا شو (12000) دولس زره کسيز فوځ هم ملګره کړ تيمور شاه د خپل سلطنت په لومړيو وختو کې د پښتنو ولسي او بې قاعدې لښکر ، چې اعتماد يې وربانديې نه کاوه ړنګ او لرې کړ ددې پر ځای يې يو منظم تنخوا خور لښکر جوړ کړ په دې توګه سره تيمور شاه د پرديو په ملګرتيا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قام له سردارانو او مشرانو سره خپلې اړيکې ورو ورو پرې کړې (2) دغو کارونو په سرته رسولو سره تيمور شاه د پښتنو په فکر يو پردی او بېگانه پادشاه وگڼل شو او پښتانه بې له شکه د هغه نه ډېر زيات خواشيني او ناراضه شول

تيمور شاه او قامي مشران:

څه وخت چې تيمور شاه د افغانستان په پادشاهۍ وټاکل شو ، ده د قام مشري د حاجي جمال خان زوی سردار پاينده خان ته وسپارله ، نوموړي سردار د تيمور شاه په گټه او لنگه (خوا، طرفداري) د درانيو بلوا، چې د شاولي خان په لمسون رامنځ ته شوې وه شنډه کړه په دې لنډ او حساس وخت کې د احمدشاه بابا تره عبدالخالق خان هم غوښته ، چې د افغانستان پادشاه شي، خو هغه ډېره زر ماتې وخوړه او د ماتې له خوړلو سره يې سمدلاسه ونيو او په دواړو سترگو ړوند کړای شو ظفر کاکا خيل په دې هکله په خپل کتاب "پښتانه د تاريخ په رڼا کې" ليکي او وايي چې : د تيمور شاه د پادشاهۍ د بې نظمۍ يو علت د مشرانو مناسبات او بل هغه قيامونه او بغاوتونه وو ، چې د هېواد په منځ کې را پيدا شول ددغو پېښو په نتيجه کې دده د سلطنت شېرازې کمزورې او د اومړې تار په څېر سستې شولې

مونږ د مخه دې ټکې ته اشاره وکړه، چې د احمد شاه بابا له مرگ نه وروسته تيمور شاه د هېواد په کورنيو چارو کې له ډېرو خنډونو او ربړونو سره مخامخ شو د تاريخ له پاڼو نه داپه ډاگه جوتيږي ، چې په دغه وخت کې درانيان په اقتصادي او سياسي لحاظ د احمد شاه په پوره پاملرنه ډېر غښتلي او قوي شوی وو) 1 (

تيمور شاه د مشرانو د خوارولو او کمزوري کولو له پاره له ډول ډول چالونو او لارو نه کار واخيست همدا وجه وه ، چې د تيمور شاه د سلطنت په لومړيو وختو کې داسې پېښې را پيدا شوې ، چې دده او قام د مشرانو تر منځ اړيکې يې لنډې او پرې کړلې ددې له پاره ، چې دغې موضوع ته په ښه شان ورننوزو دابه ښه وي ، چې همدا پېښې تر پوره څېړنې لاندې ونيسو

تيمور شاه او وزير شاولي خان:

څه وخت ، چې د لوی احمدشاه بابا رنځورتيا او ناروغي سخته شوه او په دې پوه شو، چې دې اځل (مرگ) له غشي نه شي روغيدای ؛ نو خپل وزيران او لوی مخور يې ځانته راوغوښتل او هغوی ته يې وويل : چې زه خپل زوی شهزاده تيمور د سلطنت په تخت او تاج باندې کينوم او خپل وليعهد يې گنم) 1 (

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د احمد شاه بابا له دې نظر سره ډېرو وزيرانو او اميرانو خپله خوښه او رضا څرګنده کړه، خو ځينو ته په دې ټکي شك پيدا شو او پلمه (بهانه) يې جوړه کړه ، چې ولې اعليحضرت احمد شاه بابا له موږ نه په دې برخه کې مسلات او سلا ونه غوښتله ؟ بل ټکی دا، چې ولې احمد شاه بابا شهزاده سليمان وليعهد نه کړ ؟

لوی احمد شاه بابا، چې ډېر ناروغ و ددوی د قناعت دپاره يې داسې وويل :

"زما مطلب او هدف له دې کار نه يوازې او يوازې د ولس او خلکو خير دی دا، ځکه ، چې تيمور زما په ژوندانه کې ډېره پوهه ، لياقت او کفايت له ځانه څرګند کړی او د ښې ارادې خاوند دی شهزاده سليمان يو سست طبيعته او بې رحمه کراړ زړه لري ، چې د بلوا او پټنو د کرارولو په چل او تدبير باندې نه پوهيږي دده د ظلم او ستم نمونه د سردار ذال بيګ خان افغان مرګ دی ، چې دا زما د پاره ښه په زړه پورې مثال دی نو ځکه دی د وليعهدۍ وړ نه دی) 1 (

د احمد شاه بابا له وينا وروسته د قام مشران پرته له وزير شاوليخان او دده له ملګرو نه په دې اهم کار خوښ او راضي شول د وزير شاه ولي خان ملا تړ د سليمان له پاره د هغه د خپلوۍ له کبله وه ځکه شاه ولي خان خپله لور شهزاده سليمان ته ورکړې وه په دې وخت کې دده دا ډېر ټينګار د خپل زوم د پاره د قام په مشرانو ، لويانو او سردارانو باندې بد ولګېد او له ده څخه يې طبيعت او مخ وګرزېد د دغو مشرانو له ډلې نه مدد اسحق زی له ده څخه بېل او شهزاده تيمور ته ورغی او له دې سترګو ليدلی حال او پېښې نه يې زور په زور پوره خبر کړ د مدد اسحق زي له خولې څخه څه وخت ، چې تيمور شاه د وزير شاولي خان او خپل ورور شهزاده سليمان په دغه کار او عمل باندې خبر شو، نو بې له درنګ نه يې په هرات کې د عالمانو ، شيخانو، رئيسانو او نورو لويانو يوه درنده جرګه را غونډه کړه او هغو ته يې وويل چې : " زه خپل پلار په خپل ژوند کې وليعهد وټاکلم، اوس ، چې هغه جنت پناه مړ شوی او دا بد له پاره يې سترګې له موږ پټې کړې دي وزير شاه ولي خان زه له سلطنت نه وشړلم او زما پر ځای يې شهزاده سليمان ، چې له مانه کشر او وړوکی دی د سلطنت په څوکۍ او شاهي تخت باندې کېنولی دی همدا اوس يې په کندهار کې زما د پلار په خزانو (خورځونو) خېټه اچولې او په خو شال زړه يې ډډه پرې وهلې ده؛ نو اې زما وطنوالو ! تاسې سلا راکړئ ، چې زه ددې غاصب څخه د سلطنت د نيولو حق لرم که نه ؟) " 1 (

د تيمور ددغې وينا نه وروسته د هرات خلك له ده سره ودرېدل او د کندهار په لور را روان شول د تيمور له راتګ نه، چې د قام مشران خبر شول د هغه د ملاتړ د پاره ودرېدل ، چې دغه حال به پرلپسې په وروسته کرښو کې څرګند کړای شي

له تيمور سره د عبدالله خان دېوان بيګي مرسته:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شهزاده سلیمان او شهزاده تیمور شاه د تخت کیناستو په خبرو کې شاه ولي خان د قام د نورو مشرانو د خوښې ، رضا او موافقې نه پرته د خپل قدرت او قوت په لاس سلیمان پر تخت کیناوه ، دده تر ټولو تر بګنو او مخالفو کسانو نه مخکې د پوپلزیو مشر او رئیس عبدالله خان دېوان بیګي په ډېره میړانه ددغه اقدام د شنډولو د مخنیوي د پاره ودرېد څه وخت ، چې سلیمان د تیمور له راتګ نه خبر شو نو یې له وزیر شاه ولي خان (خپل خسر) سره سلا او مشوره وکړه دواړو په ګډه سره دا غوره وګڼله ، چې څو یا بوګان په اشرپیو (پیسو) بار د دوست محمد خان تر مشرۍ لاندې کلات ، ته، چې د غلزیو استوګنځی و، ولیږل شو ، چې په دغه ډول له هغه ځای څخه د پیسو په زور ورسره مرسته وشي د دوست محمد خان بل ورور ، چې شېر محمد خان نومېده هغه یې د بلوچستان و خواته ولیږه ، چې د هغه ځای نه هم کومك وغواړي کله، چې سردار عبدالله خان دېوان بیګی د وزیر شاه ولي خان په فکر او شوم نیت پوه شو ؛ نو ورو ورو یې خپل ملاتړي (ملګري) له کندهار څخه وایستل او خپلو کورونو ته یې ولیږل دیوان بیګي د شهزاده تیمور په ملاتړ او لنګه کولو په ډېره ټینګه سره د وزیر شاولي خان نه مرور شو او ددې کار د شنډولو په فکر کې شو د وزیر شاه ولي خان زوی دوست محمد خان کله ، چې د تیمور شاه له راتګ نه کندهار ته خبر شو سمدلاسه د عبدالله خان دیوان بیګی کور ته دننواتې او عذرکولو په نیت ورغی دیوان بیګي په ظاهره له هغه سره ډېر ښه وضعیت وکړ، خو په پټه او باطن کې یې څوتنه په دې وګومارل ، چې هغه د خپل قام نه د باندې پرې نږدي او نظر بند یې وساتي ، د دوست محمد خان مور، چې د خپل زوی له نظربند کېدو څخه خبره شوله سمدستي او بې له درنګ نه یې خپل میړه (شاولي خان) په دې مجبور کړ چې دی له خپلو دوو نورو زامنو شکورالله خان او آزاد خان سره د عبدالله خان دیوان بیګي کور ته دروغې او سلا دپاره ورشي

وزیر شاولي خان څه وخت ، چې د خپلو دوو زامنو او دوو خوریونو سره د دیوان بیګي کره ورسېد ، سمدلاسه د دیوان بیګي له خوانه ، بې له دې ، چې خبرې ورسره وکړي ، بندیان شول د بندي کېدلو نه یې وروسته ټول شهزاده تیمور ته په ډېره مینه او خوشالۍ ور واستول تیمور، چې د وزیر شاولي خان نه ډېر کلك خپه ، خواشینی او اندېښمن و؛ نو انګو خان نامی یې په پټه سره چې د وزیر شاولي خان ډېر سخت او سر تیری تربور و دده او د هغه د زامنو د وژولو د پاره وګوماره انګو خان ، چې په خپل ژوند کې دا ورځ له خدایه غوښته د اختر د ورځې په شان ورته خوشاله شو او دا کار یې په ډېر مینه او خوښۍ سره تر سره کړ؛ نو یې د وزیر شاولي خان او د هغه په زامنو خپله خوا یخه او درې واړه یې یو ځای ووژل (1) انګو خان بې له شکه د دوی د وژلو ته دومره تږی و، چې د هغو خوارو په سرو وینو یې خپل لاسونه په ډېرې خوښۍ سره د نکریزو په څېر رنګ او سره کړل د وزیر شاه ولي خان د وژلو سره سم د هغه دوه خوریونه د اسلام خان په لاس په هماغه ګړۍ کې یو ځای ووژل شول (2) که لږ ځیر شو وینو ، چې د خپلوۍ د پیوند له امله وچ او لامده دواړه یو ځای سره وښول او له بلې خوا د وزیر شاه ولي خان وژلو د قام د مشرانو تر منځ د خپګان او مخالفت اور لا پسې تازه کړ

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

تیمور شاه او حافظ شېر محمد خان (د وزیر شاولي خان زوی):

د تیمور او سلیمان د تخت کېناستو په موضوع باندې کله ، چې وزیر شاولي خان د نورو مشرانو څخه خوا بدی شو؛ نو د تیمور د نه پادشاه کېدو د پاره یې خپل کوښښونه پیل کړل، لکه ، چې د مخه مو وویل شېر محمد خان د خپل پلار له خوا څخه د مرستې او کومك د پاره نصیر خان بلوڅ ته ولېږل شو دی د څه مودې د پاره هلته پاتې و او هڅه یې کوله ، چې د پلار د ملاتړ د پاره خلك پیدا کړي ، مګر لکه ، چې ولېدل شول تیمور شاه د رارسېدو سره د دیوان بیګی په مرسته دده پلار ، وروڼه او د پلار خوریونه مړه کړل ؛ نو هغه له وېرې هلته پاتې شو تیمور شاه ، چې د شېر محمد خان له وېرې او اړودوړ د پېښېدو نه ببغمه نه و؛ نو ددې بلوا د پای ته رسولو په غرض یې نصیر خان بلوڅ ته یو پیغام ور واستاوه او له هغه څخه یې د شېر محمد خان د بېرته ستنېدو غوښتنه کړې وه نصیر خان بلوڅ، چې غیرتمن سړی و د شیرمحمد خان د لېږلو او استولو نه بیخي ډډه وکړه ، دده دا کار ددې د پاره و او پوهېده ، چې که چېرې سمدلاسه شېر محمد خان د تیمور شاه لاس ته ورشي ؛ نو دا به هم خامخا د هغه پلار او وروڼو په څېر مړ کړي) 1 (

د وخت په تېرېدو سره کله ، چې شېر محمد خان ته دا جوته شوه ، چې تیمور شاه په کابل کې دی ؛ نو یې دا وخت د ځان د پاره غنیمت وګاڼه د خپلو ملګرو او لښکر سره له بلو چستان څخه راووت او کندهار ته راستون شو، شېرمحمد خان، چې هوښیار او ځیرك سړی و په کندهار کې یې د تیمور شاه په ګټه د عبدالخالق خان ورور ته ، چې د تیمور شاه پر ضد درېدلی و کلکه ماتې ورکړه حافظ شېر محمد خان یوه عریضه د خپلو جرمونو د عفوې او ښښنې په غرض جوړه او ترتیب کړه، د شهزاده همایون په شاهدۍ او کلك ملاتړ یې تیمور شاه ته ور واستوله) 1 (

شهزاده همایون د حافظ شېرمحمدخان صداقت ، مېړانه، مرسته او ملاتړ د عبدالخالق د ورور په پېښه کې خپل پلار ته په یو په پوره ډاډ څرګند کړ کله ، چې شېر محمد خان ته موقع په لاس ورغله او د تیمور شاه سره یې په کابل کې لیدنه او کتنه وکړه ، د هغه عریضه یې په ډېر غور سره وکتله ، تیمور شاه ، چې د نرم زړه څښتن و ، سمدستي یې هغه وبښلو او ټول هغه مال او جایداد، چې د خپل پلار (وزیر شاولی خان) د مخالفت په اثر ورځنې ضبط شوی وو بېر ته ده ته په واك کې ورکړل په دې ډول سره شېر محمد خان د تیمور شاه د ډېرو کلکو ملاتړو (ملګرو) څخه وګڼل شو) 2 (

تېمور شاه او سردار پاینده خان بارکزی:

اعلیحضرت تیمور شاه د تخت له کیناستنې وروسته سردار رحیم داد خان د حاجی جمال خان مشر زوی بارکزیو په سردارۍ او مشرۍ وټاکه ، دغه نوي مشر ته یې د خپل پلار مقام، عزت او منزلت ور وسپاره څرنګه ، چې دی یو

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خودخواه، خود غرضه او بې واکه سړی و؛ نو د خپلې بې کفایتی او بدې رويې له امله ديوې لنډې مودې د تېرېدو نه وروسته د خپل مقام (سرداری او مشری) څخه لرې کړای شو او پر ځای يې د هغه ورور سردار پانيده خان په مشری وټاکل شو ، دا ډېر پوه او هوښياره سړی و او د تيمور شاه سره يې ښې مرستې وکړې او کولی يې ، دا چې دده ورور سردار رحيم داد خان يې ولې لرې کړ ؟ د هغه د بې اعتمادی او بې اعتباری علتونه ډېر دي، چې موږ د مثال د پاره دې لاندې پېښې ته اشاره کوو

"سردار رحيم داد خان په خپله د پادشاه په مخ کې له شوخۍ او سپکوالي څخه کار اخيست ، بل دا، چې د دې داسې يو بې کفايته شوخ او سپين سترگي سړي په رتبه او منصب باندې د نورو درباريانو سره رخه او کينه پيدا شوه ، که څه هم دارنگه خبرې د هغه وخت د درباريانو تر منځ يوه کوچنۍ خبره وه دا، ځکه ، چې د يوه لوړوالی د بل د پاره تکليف و، هر يوه غوښته چې خپل ځان ، ځای او ثروت د مقام د نفوذ او زور په وجه لوړ کړي ، په هر صورت دا سردار د خپلې بې کفايتۍ له امله گوښه کړی شو) 1" (

د پورته ټکي د اثبات د پاره د قاضي فيض الله خان پټ تحريك او بلوا د سردار رحيم داد خان په مقابل کې زموږ له پاره پوره باوري دليل دی قاضي غوښتل ، چې د بېلو بيلو قامونو مشران په خپل منځ کې سره واچوي ده په دې پټ تحريك سره دا هيله درلودله ، چې د درانيو سردارانو په لرې کېدو سره به زما مقام لوړ او اوچت شي(2) قاضي ، چې په خټه او اصل پښتون نه و غوښته يې ، چې پښتانه په خپلو منځو کې سره بې اتفاقه واچوي ، څو، چې په دې ډول سره کمزوري او خوارشي ، د قاضي دغه پټ تحريك و ، چې د سردار رحيم داد خان غوندې هوښيار سړی هم تيمور شاه له مشری نه لرې کړی او پر ځای يې د هغه ورور سردار پاينده خان په مشری وگوماره ، ددغې دورې تاريخ ليکونکي او تاريخ پوهان وايي ، چې د سردار پاينده خان منځ ته راتگ هم يوازې او يوازې دده په شخصي لياقت، پوهه اوکړو وړو پورې تړلی و دی نه يوازې دا، چې تيمور شاه ته گران و بلکې په قام او خپله ټولنه کې يې ډېر ملگري او پلويان پيدا کړي وو ، له ټولو نه يې غوره دا، چې ده د عبدالخالق خان په پېښه کې د خپل ځان څخه ډېر پوخ تدبير د هغه د شنډولو د پاره څرگند کړی و (1) دا دده تدبير او پوخ کار و، چې د عبدالخالق بلوا (وروسته به په خپل ځای کې راوړل شي) ختمه شوه ، په دې ډول ددې نامي سردار سره د تيمور شاه ډېره مينه پيدا شوې وه ؛ نو تيمور شاه هم لوړ مقام هغه ته ورکړی و

تيمور شاه او سردار جان خان پوپلزی:

تيمور شاه د خپل سلطنت په وخت او زمانه کې د کورني سياست د ټينگولو له پاره د سليمان په څېر د غټو او لويو قامي سردارانو څخه په وېره او ډارکې و له همدی کبله يې هغه يويو له کندهار څخه د خپل حکومت مرکز ته راوبلل ، څو، چې وکولای شي د هغوی له وېرې پرته د سلطنت واگې ټينگې کړي د قام له منځ نه د مشرانو رابلل او ويستل

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې مقصد د پاره وو، چې په مشرانو قام راټول نه شي ، په دې ډول ده غټ مشران له ځان سره نږدې په مرکز او پایتخت کې ساتل اوله خپل کور ، کلي او قام نه يې گوښې او ځنگ ته کړل، ده مشرانو ته د خپل پلار په شان ډېره تنخوا ورکوله ددې سره سره له بله پلوه تیمور شاه د خپل وخت ډېر لوی او غټ مشران او سرداران د فیض الله خان په تحریك ، چې د تیمور شاه په دربار کې د غټ اعتبار او منصب څښتن و په ډول ډول پلمو خوار او کمزوري کړل ، د ساري په ډول د دوی له جملې او ډلې نه یو سردار جانخان پوپلزی د حلیم خان زوی و، چې د مشهد د معاملو د ختمولو او د احمد شاه بابا مرگ نه وروسته له سکندر خان سره پېښور ته لېږل شوی و کله ، چې تیمور شاه د تخت کیناستو نه لږه موده وروسته څه آرام او ځای په ځای شو سردار جان خان سپه سالار او ده زوی سکندر خان يې د دوو بېلو بیلو فرمانونو په واسطه مرکز ته را وغوښتل ، دوی دواړه د فرمانونو د رسېدلو نه وروسته په ډېره بیړه سره کابل ته راغلل د دوی د راتگ علت د وزیر شاولي خان د مرگ له امله خپگان او ملاتړ گڼل شوی دی کله ، چې را ورسېدل، له دې ځای نه زر تر زره کندهار ته ولېږل شول په لومړي سر کې دواړه ښه و نازول شول ، خو د څو ورځوله تم کېدو او تېرېدو نه وروسته سردار جانخان او د هغه ورور زمانخان د قاضي فیض الله خان په سلطنت ، چې یو غیر پښتون درباري و دواړه د تیمور شاه له خوا څخه بندیان شول ، قاضي فیض الله خان په ډېره ځیرکتیا سره تیمور شاه په دې پوه کړی و چې دوی په قام کې غټ نوم لري او بل دا، چې د وزیر شاولي خان په مرگ هم خپه او خواشیني دی ؛ نو يې بندي کول ضروري کار دی د فیض الله خان خبره تیمور شاه په ډاگ نه غورځوله څه به يې ، چې ورته ویل ، هغه منل کېدل د دوی دواړو د بندي کیدلو علت همدا وو خو په تیره د قاضي فیض الله خان او دده د ملگرو تحریك ، چې په دربار کې يې د مشرانو د ځپلو د پاره پیل کړی و مړه اور ته يې ببوزی واهه ددوی په دې کار سره يې دا ځل ببر ته هغه پخوانۍ بلوا، چې د وزیر شاولی خان د مرگ له امله د قام د مشرانو تر منځ پیدا شوې وه ، د تیمور شاه غوږو ته ورسوله ، که څه هم سردار جان خان هیڅ گناه نه درلودله او د تیمور شاه سره يې زیات اخلاص او مینه درلودله) 1 (

فیض الله خان نه غوښتل ، چې پښتانه دې آرام وي ؛ نو دده په تحریك سره په 1191 قمري کال کې سردار جانخان د پښتنو میړنی اتل په دل آرام کې د مخالفینو له خوا مسموم شو او ددې مسمومیت په اثر يې د فاني نړۍ نه د ابد د پاره سترگې پټې کړې ، دا په ډاگه جوته شوه ، چې د فیض الله خان په پټو تحریکونو سره تیمور شاه ډېر زړور او توریالي پښتانه مشران له لاسه ورکړل او هم يې دده د تحریك له مخې په خپل منځ کې سره واچول ، چې په دوی کې يې لوی درز او بېلتون را پیدا کړ

تیمور شاه او برخوردار خان:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا میرنی افغان پښتون د هغو خانانو په ډله کې و کوم چې ، د تیمور شاه د سلطنت او په تخت باندې د کیناستونه د مخه د شهزاده سلیمان په ملاتړ د وزیر شاولي خان سره ولاړ وو برخوردار خان د لوی احمد شاه بابا په زمانه کې د لښکر په تنظیم او ترتیب گومارل شوی و او دده له غوره ملگرو څخه گڼل کېده، کله ، چې د احمد شاه بابا له مرگ نه څه موده وروسته تیمور شاه په تخت باندې کیناست ؛ نو د هغه مخالفین په تېره شاولي خان او دده ملاتړ ملگري ، چې په خپل هدف او مقصد کې بريالي نه شول ، ډېر خواشيني شول ، بر خوردار خان له هغه وخت څخه له تیمور شاه نه ډارېده او تل وېره ورسره مله وه دی پوهېده ، چې تیمور شاه په هر رنگ او وجه سره ، چې کیږي ماله منځه وړي او دی د تیمور شاه کړوته متوجه وو او غوښته یې ، چې په مناسب وخت کې هغه ته د ځان د عفوې په برخه کې څه عرض وړاندې کړي دا، ځکه دی په دې هم پوه و، چې تیمور شاه د نرم زړه څښتن دی کله یې ، چې چاته د زړه سوي او ترحم کولو مخ ور واوړي ؛ نو بې له درنگ څخه یې پخوانۍ رخې له زړه څخه ووزي او سړی بخښي برخوردار خان یوه ورځ د ځان د خلاصون د پاره داسې چاره او تدبیر وسنجولو (1) ، چې تیمور شاه له حده زیات ورباندې مهربانه شو او د هغه تېر کړه یې هېر او خورا لورېینه یې پرې وکړه ، په دې کار او تدبیر سره د تیمور شاه په نږدې ملاتړ ملگرو کې حساب شو

تېمور شاه او د عبدالخالق خان را پورته کېدل:

د تیمور شاه د پادشاه کېدو د بیان په وخت کې مو د مخه دا ټکی یاد شو، چې درانیو د عبدالخالق د ملاتړ او د هغه د پادشاه کېدو دپاره لیچې پورته کړې ، خو دا پېښه زر تر زره د حاجي جمال خان زوی سردار پاینده خان له خوا د تیمور شاه په گټه شنډه شوه:

د 1774 او 1775 کالو ترمنځ یو کلك اړودوړ د تیمور شاه د پادشاهۍ د ړنگېدو د پاره پېښ شو، چې مشر یې عبدالخالق و (1) دې نامي سردار او مشر په دې لنډ وخت کې د ښکار پور د مځکو د مالیې اجاره په شپږو لکو روپیو په غاړه اخیستې وه د مالیې د راټولولو د پاره تیمور شاه شیخ عبدالطیف خان د مالیې وزیر هغه ته ور ولیږه ، چې د مځکو مالیه ور څخه واخلي او د دولت خزانې ته یې واچوي کله، چې د مالیې وزیر ور ورسېد له هغه یې د مالیې د ټولېدو غوښتنه وکړه، خو عبدالخالق خان د مالیې وزیر ته په ځواب کې وویل : " خوارې مه کوه تر اوسه پورې زر نه دي راټول شوي " د مالیې وزیر بیا بیا د مالیې د غوښتنې تاکید او ټینگار وکړ او څو تنه یې هغه ته ورولېږل او ورته ویلي یې و ، چې عبدالخالق خان ته ووایاست ، چې د مالیې ورکړه ضرور ده ورلېږل شویو کسانو د عبدالخالق خان په حضور کې د مالیې د وزیر خبرې هغه ته واورولې، خو عبدالخالق خان هغو ته وویل: " مالیه نشته ، زما ځواب په دې برخه کې منفي او نه دی "

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبدالخالق خان پوهېده ، چې د ماليې وزير به زما په دې کار زما له خوا څخه پادشاه ته شکايت وکړي؛ نو يې د ځان د ساتنې د پاره د ښکارپور مځکه د پادشاه د ډار او وېرې له کبله پرېښود له او کندهار ته ، چې د درانيو مرکزو راغی، تيمور شاه هم ددې ياغي او سرکښ سړي د ټکولو له پاره څو تنه و ګومارل چې هغه پيدا کړي ، څنګه ، چې ده خپل ځان ډېر ساته؛ نو هغو پيدا نه کړای شو، عبدالخالق خان په ډېره بيړه او تلوار سره پر لاره تېر شوی او د کندهار مرکز ته رسېدلی و ؛ نو ځکه د تيمور شاه ګومارل شويو کسانو پيدا نه کړ) 1 (

عبدالخالق خان ، چې د احمدشاه بابا تره او مشر سړی و کله ، چې کندهار ته را ورسېد؛ نو په کندهار کې يې د درانيو په يوه لويه جرګه او غونډه کې مشرانو ته د تيمور شاه له خوا زيات شکايت وکړ او داسې يې وويل : " تيمور شاه درانيو په ښه او درانده نظر نه ګوري ، په دربار کې يې پښتانه لږدي ډېر او د هغوی پر ځای يې دربار د نورو پستو (نرمو) ژبيو څخه ډك دی او هغه نازوي ، دا نازولي، چې په ختېه پښتانه نه دي په هغو باندې پښتانه په خپل منځ کې سره وهي" په دې شېبه کې هغه مشران ، چې د وزير شاولي خان په مرګ د تيمور شاه څخه زيات خواشيني او مرور وو، د عبدالخالق خان شکايت او خبرو ته يې په ټينګه غوږ ونيو(1) او د هغه سره يې ګډه پرېکړه د تيمور شاه د غورځولو او ټکولو د پاره وکړه د عبدالخالق خان د خبرو نه وروسته د هغه د ملاتړ ملګرو او مشرانو له خوا څخه دی د تيمور شاه پر ځای د سلطنت او د پادشاهۍ د مقام او تخت کيناستو د پاره په ګوته او وګومارل شو، چې موږ ټول به ددې ګډ هدف د لاس ته راوړو د پاره درسره يو ځای ولاړوو تردې پريکړې وروسته مشرانو هغه ته پنځه ويشت زره (25000) عسکري لښکر، چې د قومي او ولسي خلکو نه جوړ شوی و په واك کې ورکړ او د کابل د نيولو په نيت او د تيمور شاه د پادشاهۍ د ړنګولو په خيال په ډېر غورځنګ سره له کندهار څخه مخ په کابل را روان شو او د جنګ د پاره يې لازم او منظم ترتيب ونيو دراني تيمورشاه ، چې د عبدالخالق خان او د هغه د ملاتړ مشرانو له دې کلك اقدام نه د کابل په لور خبر اواګاه شوی و، خوراخوا بدی، پرېشان او خپه و؛ نو ده د ځان د ساتنې او سلطنت د دوام او پايښت دکابل، جلاآباد او پېښور شاو خوا اميرانو او مشرانو ته دمرستې او کومك پيغامونه ور وليږل ، چې ددې بلوا د ختمېدو د پاره ورسره ملګري شي، خو د دوی له خوا کوم مثبت ځواب هغه ته ورنه کړ شو دی ، چې د خپلو پيغامونو د استول شويو سيمو نه نا اميد شو؛ نو يې بله چاره پرته له دې څخه ونه ليدله او سمدلاسه يې دلاورخان د بلخ له ولايت نه کابل ته راوغوښت او دا ددې له پاره ، چې په تنګ او لنډ وخت کې له هغه سره مرسته وکړي

په دې حساس، لنډاو تنګ وخت کې، چې عبدالخالق خان د کندهار له خوانه د کابل لوري ته د کابل د نيولو د پاره راروان و، د کابل د سيمې مشران او منصبداران هم د تيمورشاه د امر نه تقريباً په ډډه او واوښتل او په جلا جلا ډول يې د دفاع او مخ نيوي پيشنهادونه وړاندې کړل د تيمورشاه مور، چې په دې لنډ وخت کې دا بد حال وليد(1) اود هغه ماتې خامخا ورته ضرور اېسېدله؛ نو بې له درنګ نه عبدالله خان ديوان بيګي ته ورغله او په خپل لاس يې د تيمور شاه او دده لاسونه سره ورکړل او ورته وی ويل : " ښاغليه ديوان بيګي صاحبه ! ما نن ورځ د شاه دراني زوی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تا سپارلی دی" په دې شېبه کې که څه هم دیوان بیګي د هغې خبرې ته سم پام ونه کړ دا ځکه د هغه زوی د عبدالخالق په ډله کې شامل او د هغه د ملاتړ ملګرو څخه و، خو دغه دلیل تر ډېرې پورې سم نه دی کوم علت ، چې مؤرخین غوره ګڼي هغه دادی: له یوې خوا تیمورشاه د وزیر شاولي خان د وژلو له امله هغه ته خپل اهمیت بایللی و، دا ځکه ده داسې فکر نه کاوه، چې زما په ملاتړ سره ، چې وزیر شاولي خان هغه ته وسپارل شو؛ نو به یې سمدلاسه مړ کړي، دې کوچني کار تیمورشاه دیوان بیګی ته ووړاو کوچنی کړی و، له بلې خوا د مرکز (پایتخت) بدلولو او د پارس دود او دستور خوښولو بڼې او ځینو نورو نیمګړتیاوو دیوان بیګی له تیمورشاه څخه اړولی و ؛ نو ځکه یې د هغه د مور خبرو ته څه توجه ونه کړه

کله، چې تیمور شاه ټولې لارې پر مخ تړلې ولیدلې؛ نو خو را ناامید او خپه شو دی د خپل تدبیر په سنجولو کې و او نابېره ، چې ډېرې غصې او قهر نیولی ، و په تر یو تندي یې سمدلاسه خپل زر تنه تنخوا خواره سپاهیان ، چې ده په خپل وخت کې نیولي وو د جعفر خان چندولي تر مشرۍ لاندې د غزني په لور د عبدالخالق د ماتې د پاره ولېږل، ددغو عسکرو له لېږلو وروسته دی د شپږو زرو تنو سره روان شو او د شش ګاو په برخه کې یې د عبدالخالق د مخ نیوي او مقابلې لارو نیوله کله ، چې د دواړو دښمنو او مخالفو ډلو د مخامخ کېدو په وخت کې د عبدالخالق خان د لښکر نه دوه تنه مشران محراب خان او دلاور خان له هغه نه جلا او بې له کومې ګټې او د دوستۍ په خاطر د تیمور شاه سره ودرېدل او هغو له ځان سره یوه ډله ملګري هم بېل کړل (1) په دې کار سره د تیمو شاه مټ کلك او د عبدالخالق مټ کمزوری شو، تیمورشاه ، چې عبدالخالق او د هغه نورو نږدې مشرانو ته ډېر قهر نیولی و د عبدالخالق د لارې د بندولو په غرض یې، چې د کابل په لور مخ په وړاندې رانه شي، څلور سوه قلماقي غلامان په لار کې ګومارلی وو او هغوی ته یې د دښمنې ډلې د ځپلو لازم هدایتونه ورکړي و، د دښمنو ډلو ترمنځ په شش ګاو کې د مخامخ کېدوله امله جنګ په ډېر قوت سره پیل شو څنګه ، چې د تیمور شاه لښکر په درنده او قوي شاهي باجې خانې او درندو توپونو باندې سنبال و(1) د جنګ او نښتې په وخت کې بری او فتحه په برخه شوه د کندهار لښکر ، چې ډېره وسله نه درلودله او په منظم ډول سره یې جنګ نه شو کولای د جنګ په وخت کې دوه زره تنه مړه او عبدالخالق هم د تیمور شاه د لښکر لاس ته ورغی (2) په دې جنګ کې مدد خان او سردار پاینده خان د تیمور شاه په ګټه او ملاتړ ډېره کلکه میړانه وکړه دا د دوی میړانه وه ، چې تیمور شاه بری وموند او پاینده خان په خپله ځیرکتیا سره د عبدالخالق خان ډېر زیات پاخه ملګري د جنګ په وخت کې د تیمور شاه په خوا راواړول همدارنګه مدد خان ، چې یو پوه او زړور جګړن و په جنګ کې یې کلکه توره وکړه

د تیمورشاه په وخت کې دا بې ساری اړودوړ ، چې د عبدالخالق په مشرۍ پیل شوی و، دده په نیولو او ماتې سره ختم شو څنګه ، چې عبدالخالق خان مشر او سپین ږیری سړی و؛ نو د نیولو په وخت کې یې د مرګ نه د خلاصون له پاره فکر کړی و، ده د هوښیارۍ نه کار واخیست کله ، چې تیمورشاه ته راوستل شو؛ نو بې له درنګ نه یې د هغه د وژلو امر صادر کړ ، خو هغه داسې ورته وویل :" آیا ته شرم نه لرې، چې ما ستا پلار سره په یوه ګډ لوښي کې

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

همیشه ډوډۍ خوړله او هغه به زما احترام کاوه دا ځکه زه د هغه تره وم (1) تیمورشاه، چې د نرم خوی او تنکي زړه څښتن و د هغه وژلو نه تېر شو او د ځان سره یې وساته، خو ددې سره سره یې هغه په سترګو ړوندکړ، په دې ډول د عبدالخالق دا سخته بلوا د تیمورشاه په مقابل کې ختمه شوه

تېمور شاه او د فیض الله خان خلیل بغاوت:

په 1779 کال کې د خلیلو مشر فیض الله خان، د ځګمنیو صاحب زاده او د برو مومندو مشر ارسلاخان د تیمور شاه د وژلو او د شهزاده سکندر شاه د پادشاه کېدو د پاره، چې د احمدشاه بابا شپږم زوی و ، په ګډه دا پرېکړه وکړه ، چې په هره وجه کیږي(1) دوی به دا عمل او خپل جوړ شوی پلان تر سره کوي ، ولو که د دوی په وژلو هم تمام شي په دغه وخت کې تیمورشاه د پېښور په بالاحصار کې په خپله شاهي کلا کې استوګنه درلودله او د پنجاب د حملې او برید په باره کې یې د خپلو مشرانو او مخورو سره سلا مشوره او فکر کاوه) 2 (

فیض الله خان ، چې د پېښور د مځکوالو ، مشرانو او غټانو رئیس وْ، د تیمور شاه د وژلو پرېکړه او پلان یې بیا د تیمورشاه له یوه نږدې دوست خواجه سری یاقوت خان سره نوی کړ(3) خواجه یاقوت ، چې د تیمورشاه د حرم او دده د سرای د ساتلو مشر و او په دې پرېکړه یې خوله پټه کړه او چاته یې څه ونه ویل فیض الله خان د خپل پلان د عملي کولو د پاره له خپل ملاتړ ملګرو سره په اول کې د مکر او حیلې څخه کار واخیست او د دوستۍ په جامه کې یې له چل نه کار واخیست د تیمورشاه حضور ته راغی او کله ، چې دی هلته د خپلو ملاتړو کسانو سره ورسید؛ نو داسې یې وویل : " مونږ د پادشاه حضور ته دا ډول عرض لرو، د پنجاب سېکانو د مسلمانانو په ضد او د هغوی د ماتولو د پاره بلوا او اړودوړ را پورته کړی دی اما ستاسو امیران او منصبداران ډېر ورڅخه تنګ شوي دي، که د پادشاه اجازه او امر وي زه به د خلیلو، مومندو او ځینو نورو خلکو په راټولولو د هغوی کړارولو او ځپلو ته ورودانګم تیمورشاه دده عرض منظور او هغه یې ومانه) 1 " (

فیض الله خان خلیل ، چې مخکې له مخکې د تیمور شاه د وژلو اوله سلطنت نه د غورځولو نیت او قصد کړی و د خپل مرام او مطلب د ترسره کېدو نه وروسته د پنځه ویشت زره لښکر سره د فرصت او وخت په انتظار کېناست ، او دې ته سترګې په لار و چې کله به خپل هوډ ترسره کړي فیض الله خان یوه ورځ د غرمې د ډوډۍ له خوړلو څخه وروسته د غرمې د خوب په نیت چې ویده شي د پېښور بالاحصار ته ولاړ ، ددې په ځای چې ویده شي د سلطاني تاریخ په قول (1) دا وخت یې له بل هر وخت نه ښه غنیمت وګاڼه او ملاتړ ملګري او خانان یې د خپل ټول را غونډ شوي لښکر سره ، چې شلو زرو تنو ته رسېده او د مخه یې مشوره او پرېکړه کړې وه د تیمورشاه د کتنې او لیدنې په پلمه د هغه پر حصار او ماڼۍ وردننه شول د کلا پیره دارانو او ساتونکو زیات مقاومت وکړ او ورته وی ویل :" بې له مشرانو باید ټول ولاړ نه شئ " د پیره دارانو مقاومت او ټینګار په بهانه ، چې فیض الله خان خپل لښکر پوه کړی و ،

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پوره بېرحمۍ او بې له زړه سوي څخه د هغوی په وژلو برید او لاس پورې کړ، په دې شیبه کی یوشمېر پیره داران او ساتونکی ووژل شول څه وخت ، چې تیمورشاه د خپلو پیره دارانو سوې نارې ، چغې او بدحال ولید نو د حصار لوړ برځ (برج) ته و خوت او خپل خاص او مخصوص ګارډ ته (دده د مخصوص ګارد یادونه د مخه راغلې ده ، هغه خپل ساتونکی ګارډ اسحق زیو نه جوړ وه، ده په هغو باور درلود ، چې په ډېر مشکل او سخت وخت کې به مې په کار شي ؛ نو یې د قام بې قاعدې لښکر، چې د درانیو او نورو پښتنو قومونو نه جوړ شوی و له منځه لرې کړ او پر ځای یې تنخوا خواره عسکر ، د تاجکو او اسحق زیونه د عسکرو په بڼه سنبال کړ) اشاره وکړه او هغوی ته یې وویل ، چې ارګ ته د مقابلې او تورې د پاره ورننوزئ شاهي عسکرو، چې د مقابل لوري حیله ګر لښکر ولید د خپلې وسلې او ځان د ساتنې په غرض یې داسې سخت برید پرې وکړ ، چې په یوه درنګ یې د خپلې درندې شاهي وسلې په قوت له کلا نه ورشنې (بېدیا) ته وویستل، دوی هغوی ته موقع ورنه کړه او په خورا مېړانه، توره او وژلو سره یې دفیض الله خان اود هغه د ملاتړ ملګرو ولسې لښکر په ماتولو باندې یې له ډېره قهره خپله خوا یخه کړه، ددوی په پرلپسې وړاندې تګ سره په ولسې لښکر کې ماتې ګډه شوه په دې سخت اړودوړ او چپاوکې فیض الله خان او د هغه زوی ونیول شول دوی دواړه له ډېر کړاو او عذاب تېرولو نه وروسته ووژل شول ارسلاخان ، چې د فیض الله خان سره ملګرى و او په دې پېښه کې یې لوی لاس درلود له دغه ځای څخه وتښتېد، د ځکمنیو صاحب زاده ، چې یو روحاني او مذهبي سړی و د قام د نفوذ او په هغه باندې د زړه د بدېدو له امله د مرګ نه بچ کړای شو په دې ډول سره د دغو دریو تنو پټه پرېکړه ، چې د تیمورشاه د مرګ او وژلو د پاره شوې وه ناکامه شوه دغه درنه پېښه دده د عسکرو په مېړانه او سر ښندنه ، چې دده په اشاره سره د دښمن په مقابل کې ودرېدل بیخي شنډه کړای شو

د ارسلاخان تېښته:

ارسلاخان ، چې سلطاني تاریخ د اسدالله په نوم یاد کړی دی ، د لوی احمد شاه بابا په وخت کې د سرهند په صوبه دارۍ (1) مقرر او احمدشاه بابا ته ډېر ګران و له بده مرغه په دې وخت کې یې د خلیل (فیض الله خان) سره د ډېرې ګټې په خاطر د تیمورشاه مرګ ته ملا وتړله ، کله ، چې ده او فیض الله خان په خپل جوړ شوي پلان کې د تیمورشاه له خوا ماتې وخوړه ؛ نو فیض الله خان د مرګ په لیدلو سره دی وتښتېد او ځان یې اتمانخېلو ته ورساوه (2) کله، چې ارسلاخان د اتمانخېلو لومړي کلي ته نږدې ورسېد، د کلي مشران د خبرو د پاره د هغه سره د کلي نه بېدیا ته ووتل او هغه ته یې وویل :" تا موږ په خپل کلی کې پرېښودلی اوساتلی نه شو دا، ځکه، چې موږ د پادشاه سره د مقابلې او جګړې توان نه لرو، هغه زمونږ پادشاه دی څه وخت، چې ته زمونږ کلي او سېمې ته ننوزې او شپه تېره کړې ؛ نو مونږ خامخا ستا د ساتنې په باب پښتني دود او پښتونواله تر سره کوو او په ننګه دې درېږو ارسلاخان د دوی سره د یو لړ خبرو کولو نه وروسته په یو چل خپله کډه د خپلو ملګرو په لاس کلي ته وردننه کړه او د هغه چل داو : ده په ډېر مهارت سره د کلي مشران په خبرو کړل او ملګرو ته یې لا پخوا ویلي وو چې زه به د دوی سره خبرې کوم او په دې وخت کې به سمدستي تاسې کلي ته زما د کډې سره ننوزئ کله ، چې د کلي مشران د کډې

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ننوتلو باندې کلي ته خبر شول ؛ نو يې ورته وويل اوس د خبرو ضرورت پاتې نه شو هرڅه سم شول، دی يې په تود هرکلي سره خپل کلي او جومات ته بوتلو او داسې يې ورته وويل : "ته اوس زمونږ ميلمه يې او مونږ د تاپه ساتنه مجبور يو) "1)

په دې ډول تيمورشاه د ارسلاخان د پيدا کېدو او نيولو نه نااميد شو؛ نو ديوه چل نه يې د هغه د لاس ته راوړلو دپاره کار واخيست ، دده چل داو ده په خپلو مجلسو کې ويل :" ما اوس ارسلاخان ښښلی دی" دده داخبره ورو ورو په ولس او خلکو کې تيت او خوره شوه ، هغو يقين وکړ، چې په رښتيا سره تيمورشاه د نرم زړه څښتن دی ، مگر څه موده لا تيره نه وه ، چې قاضي فيض الله خان تيمورشاه پوه کړ او هغه ته يې وويل : په هره وجه سره ، چې کيږي ارسلاخان زه ستا حضور ته حاضروم قاضي فيض الله خان، چې پښتانه يې په کراره نه پرېښودل ارسلا خان ته يې په چل او ذمه وارۍ يو قرآن ور واستاوه ، د ښښنې او خلاصون ليك يې د دې قرآن پر مخ ، چې د شاهي مهر په واسطه سره ليکل شوی وکېښود، په دې توگه سره قاضي فيض الله خان ارسلاخان پېښور ته را حاضر کړ، تيمورشاه په اول کې د قاضي فيض الله خان په شفاعت سره د ارسلاخان د وژلونه ډده وکړه،(1) مگر د خلکو او قاضي صاحب په چلونو سره د نږدې درباريانو د زيات اسرار او شکايت له امله د هغه خوراکي د وژلو امر صادر کړ، او په حق ورسېد

تېمور شاه او د آزاد خان بغاوت:

آزاد خان د حاجي کريمداد خان زوی و، دده پلار د عليحضرت احمد شاه بابا له خوا د کشمير حکمران مقرر شو ، او ددغې وظيفې نه د مخه يې د عرض بيگي وظيفه ترسره کوله کله ، چې حاجي کريمداد خان مړ شو ، دده زوی آزادخان تيمور شاه له خوا خپل د پلار پر ځای په کشمير کې حاکم وټاکل شو)2 (

آزادخان په خپل وخت او زمانه کې په سخاوت او مېړانه کې ساری نه درلود، د خپلې حکمرانۍ په وخت کې يې ډېر خلك د خپل نيك خوی او ښه سلوك په اثر د ځان ملگري او پلويان کړي وو دا شان په خپل مټ او توان لس زره کلك سواره په خپل ځان پسې هم ملاتړ درولي وو د وخت په تېريدو سره ده د دووکالونو حکمرانۍ کولو څخه وروسته د استقلال اعلان وکړ په دې شيبه کې دده وروڼه د تيمورشاه ملگري او ملاتړ وو دی يې د پادشاه د ياغي کېدو نه منع کاوه، خو ده د هغو خبره ونه منله سره له دې ، چې د هغوی سلا يې خوښه نه کړه په دې وجه ، چې د تيمورشاه پلويان وو ، له کشمير څخه يې هم وشړل) 1 (

څه وخت چې تيمور شاه د آزادخان له ياغي کېدو نه خبر شو ډېر خوابدی، پرېشان او خپه شو، خو د هغه د بلواد شنډولو د پاره يې په اقدام لاس پورې کړ په لومړي سر کې يې هغه ته محمد علي خان ، چې په کفايت خان سره مشهور و ، دده د هدايت او نصيحت کولو دپاره ورولېږه(2) تيمور شاه په دی وجه سره غوښته ، چې د ازړور او د

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښه خوی پښتون بې له کوم زيان او تکليف د رسېدلو څخه دې ته اړ کړي ، چې په خپله خوښه له دې کار او عزم نه لاس واخلي څو ، چې خبره تورې او مرگ ته ونه رسيږي

کله، چې کفايت خان دپادشاه په امر کشميرته ورسېد، په ډېره خوږه ژبه اونرمه لهجه يې د تيمورشاه پيغام هغه ته ورساوه او په خندا يي ورته ولوست د کشمير د ماليې د غوښتنې په برخه کې، چې آزادخان را ټولوله او مصرف کړې وه د هغې په عوض کې يې له ده څخه دوه درې لکه روپۍ د سفر خرڅ په پلمه وغوښتې دا شان يې د هغه د حال او استقلال غوښتنې په باره کې تيمورشاه ته يو ليك واستاوه ددې خط په رسېدو سره تيمورشاه د هغه په حال او کړو ، چې دده په مقابل کې پورته شوی و ښه خبر شو او د چارې په لټه کې يې شو(1)، په همدې وخت کې کفايت خان هم کابل ته را گرزېدلی و، کله چې کابل ته را ورسېد تيمور شاه يې د آّزادخان له حال او کيفيت څخه خبر کړ له دې وروسته تيمور شاه مرتضی خان او زمان خان د آّزاد خان ورونه د هغه د ټکولو له پاره د دېرش زرو (30000) لښکرو سره ورواستول څه وخت ، چې دوی کشمير ته ورسېدل آزادخان هلته نه و او د خپل خسر په کور کې دېره و په دې وخت کې دی د ورونو له راتگ نه ، چې دده په ضد د لښکر سره راغلی وو خبر شو؛ نو په ډېره ميړانه د هغو د جنگ او مقابلې دپاره مخې ته ور ووت په لومړۍ نښته کې آّزاد خان ماتې ومونده، خو دده د اکا زوی په دې نښته کې په پوره تورې سره د تيمورشاه د لښکر په مقابل کې کلك مقاومت وکړ دده

د مېړانې او برياليې حملې له امله په پای کې د تيمورشاه لښکر مات او تيښتې ته اړ شو، خو د ماتې له امله د آّزاد خان سره يو ځای د کشمير لورته په گډه دننه شول د تيمورشاه په لښکرو کې يوازې يو تن ، چې د سيدانو څخه و تر آّخره پورې کلك په ميړانه ودرېد ، تردې اندازې پورې ميړانه يې وکړه ، چې دده توره او قوت په خپله د آّزاد خان هم خوښ شو او د ماتې نه وروسته يې هغه ته د ميړانې له امله ډېر عزت ورکړ آّزاد خان د تيمورشاه د لښکرو نه درې زره تنه بنديان ونيول او هغوی ته يې وويل : " تاسې ته خپله په دې ټکي واك او اختيار دی ، چې کشمير کې زما ملازمت کوئ او يا بېرته کابل ته ځئ " د دوی له ډلې نه يونيم زر تنه په دې راضي شول چې بېرته کابل ته ولاړ شي، آّزداخان د دوی له دې نظر يې او رايې نه ناراضه او خوابدی شو او په پټه يې د مظفرآّباد ببړۍ چلونکو ته د هغوی د ډوبولو امر صادر کړ څه وخت ، چې ددې ماتې خبر تيمورشاه ته ورسيد سمدستی له کابل نه د پېښور په لور وخوځېد او پېښور ته د رسېدو سره سم يې سردار مددخان اسحق زی او ځينې نور سرداران د کشمير خواته ولېږل ، څو ، چې آّزداخان له پښو وغورځوي او له دې سختې پيښې نه په امن شي څه وخت ، چې د تيمورشاه په امر سردار مدد خان د آّزادخان د ماتولو دپاره کشمير ته ورسېد، د رسېدلو سره يې سم او بې له درنگ نه په جنگ لاس پورې کړ ، د دواړو دښمنو او مخالفو ډلو ترمنځ څو ورځې پرله پسې سخته نښته وشوه ډېر ځوانان په کې خاورې شول ، خو يوې خوا ته هم فتحه او بری په نصيب نه شو سردار مددخان ، چې د تيمور شاه يو پوه نظامي سردار و په ډېره هوښيارۍ او ځيرکتيا سره يې(1) د آّزاد خان ځينې سرداران او د لښکر مشران په ځان پسې واړول ، کله ، چې آّزادخان له دې کار نه خبر شو او په دې هم پوه شو ، چې قوت او قدرت يې په خپل منځ کې کمزوری او ټوټې ټوټې

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي ؛ نو بله لار يې ونه ليدله ، د وېرى او ډار له کبله يې په تېښته او فرار لاس پورې کړ، د جنګ په حال کې يې د راجه رستم کور ته ، چې دده خسر و ځان ور ورساوه ، دده د خسر کور او ځای ، چې په وچ بيابان ، سولين او شګلين ډاګ کې آبّاد شوی و د تيمورشاه د لښکرو په مقابل کې يې د دېوال او سد مثال درلود ، دې وچ او سولين ډاګ ته ، چې اوبه يې نه درلودلې د ورتلو امکان ډېر کم او يا هيڅ نه و سردار مددخان ، چې د هغه د تيښتی لار و ليدله او پوه شو ، چې جنګ نه ورسره کيږي ؛ نو د آزّادخان خسر ته يې په کلکه وليکل : که ته ، چيرې خپل زوم يعنې آزّادخان موږ ته ونه سپارې او په لاس کې يې را نه کړې ، دده په ګناه به تا له تيغه تير کړو ، دا ستا د خبرېدو د پاره پيغام و ، خوښه او رضا ستا هره لاره ، چې ته غوره ګڼې هغه به د ځان د پاره خوښه کړې راجه رسم د مددخان له وېرې او د ځان او کورنۍ د ساتنې د پاره آزّاد خان د خوب په حال کې ، چې ويده و ، د مددخان سختو او خونخوارو پنجو ته وسپاره دې نامي او توريالي سردار (آزّاد خان) ، چې د خپل خسر حال وليد د مددخان د ور رسېدو سره سم يې په خپله ځان مړ کړ(1) په دې توګه تيمورشاه د کشمير له دې کلك قيام نه په امن کې پاتې شو

د فتح خان يوسفزي ياغي لېدل:

فتح خان يوسفزي د مظفرآبّاد د رياست د نيولو وروسته ، کله ، چې شاهي ماليه ټولوونکو د کشمير د سيمې ماليه راټولوله د هغې د نه ورکولو مخه يې په کلکه سره ونيوله په دې ډول سره دغه خان هم تيمورشاه ته ياغي شو څه وخت ، چې تيمورشاه دده له ياغي کېدو او سر غړونې نه خبر شو، ډېر په قار شو او د هغه د ټکولو دپاره يې يو تکړه لښکر وليږه کله ، چې د تيمورشاه لښکر د فتح خان سره د مقابلې په وخت کې مخامخ شو؛ نو د مخامخ کېدو او جنګ په وخت کې يې ته هغه کلکه ماتې ورکړه ، دا ياغي خان يې بندي د اعلحضرت تيمورشاه حضور ته لاس تړلی راوست تيمورشاه ، چې وليد سمدستی يې د هغه د غرغرې حکم صادر کړ ، په دغه ډول سره تيمورشاه دده له پورته کېدو خلاص او هغه خوارکی ووژل شو او دده د رياست او څوکۍ پر ځای يې هغه زوی ، چې د تيمورشاه ملاتړ او طرفدارو په کورسۍ باندې کېناوه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم فصل

د تیمور شاه په وخت کې پوځي پېښې (لښکر کښۍ)

اعلیحضرت تیمور شاه د خپل سلطنت او حکومت په دوره کې په کورینو پېښو سر ببره پنځه واره هند لوري ته خپلې لښکرې د پلار د امپراتورۍ د سرحدونو د ساتلو د پاره ولېږلې او په یاغي شویو سیمو باندې یې کلك یرغلونه تر سره کړل دده دا حملې او یرغلونه په ترتیب او وار سره په 1774، 1779، 1780، 1785، او 1788 میلادي کلونو کې پیښ او ترسره شول دی په دې کلونو او وخت کې د سېکهانو ځپلو او اېلولو ته متوجه وو، دا شان تیمورشاه د خپلې پادشاهۍ او حکومت په وخت کې درې واره د غرب په لور ، یو ځل د سند او شمال لورې ته خپلې لښکرې او فوځې بریدونه ترسره کړل(1) ددې د پاره ، چې دا آهمه موضوع څه روښانه شوې وي ؛ نو په لنډه توګه داسې ورته ځیر کېږو :

د لوی احمدشاه بابا د مرګ نه وروسته څه وخت ، چې سېکهان دتیمورشاه د سلطنت په لومړیو وختو کې دده له کورنیو ستونځو او د هغه د عیش او هوسا ژوند نه خبر شول ، له دې حال او وضعې نه یې دا هیله د ځان سره غوټه کړه ، چې

د تیمورشاه د کورنیو شخړو نه به موړ اوس د فرصت او وخت په غنیمت سره د ځان د آزادۍ په ګټه استفاده وکړو؛ نو یې دا وخت د بل هر وخت نه ډېر زیات ښه وګاڼه او ددې موقع نه په استفاده کولو سره یې پر ملتان بریدونه وکړل څه وخت ، چې درانی تیمورشاه د دوی له دې سرغړونې نه خبر شو په پوره او بشپړ ډول یې د کورني او داخلي اړودوړله مخې ونه شوای کولای ، چې د بېګانه دښمن د دغه حرکت او تیري مخه ونیسي خو سره له دې یې هم د دوی ټکولو ته ملاوتړله او هغې خوا ته دعسکري کلك فوځ سره ور روان شو د تیمورشاه فوځي پېښې، چې پورته مو ورته اشاره وکړه، دادی ، په لاندې توګه څېړل کیږي :

- 1د تېمور شاه لښکرې د ملتان لورته:

د لوی احمد شاه بابا د مړینې نه وروسته سېکان سره وښورېدل ، غوښتل یې ، چې خپل ځان آزاد کړي؛ نو د ملتان

د ښار شاوخوا یې ونیوله څه وخت، چې تیمورشاه ددوی له دې نیت او دده په ضد خوځېدنې نه خبر شو د هغو د مخنیوي د پاره یې په ډېره میړانه او توره ور و دانګل) 1 (

سېکان ، چې د تیمورشاه د کورنیو ستونځو، شخړو او اخته کېدونه خبر وو لا پسې زړور شول ؛ نو په پوره توګه سره راټول او شپېته (60) زره عسکر (1) یې برابر کړل له دې ترتیب او نظم نه وروسته د چناب او راوي دریابونو څخه را

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

واوښتل اراده یې وکړه ، چې دېره اسماعیل خان ، دیره غازي خان او نورې دیرې یو په بل پسې ونیسې دوی په دې کې لاهو وو او هیله یې درلودله ، چې تر دغو دیرو وروسته به سیند هم ونیسې او په دغه خیال یې خپل نظم برابر وو

تېمورشاه ، چې ددوی له دې اړودوړ نه خبر شو؛ نو په دې لنډ وخت کې یې لومړی د خبرو او اګاهۍ د پاره سردار حاجي علی خان دوی ته د سفیر په توګه ورولېږه، څو ، چې دی سېکان د تېمورشاه له امرونو نه خبر کړي څه وخت ، چې علي خان هلته ور ورسېد؛ نو د سېکانو له خوا سمدلاسه ووژل شو) 2 (

تېمورشاه ، چې د سېکانو له دې شوم نیت او بد عمل او حال نه خبر شو، د حد نه زیاته سخته پرې تمامه شوه سمدستي یې خپل عسکر او منصبداران راوغوښتل او د ملتان لوري ته یې د سېکانو د ځپلو او حملې د پاره د تیارۍ امر ورکړ ده په خپله سرې جامې او کالي ، چې د ونیو تویولو مثال او نښه وه، واغوستل او سېکانو ته یې د جنګ اعلان وکړ او د ملتان لوري ته په پوره زړورتیا ور روان شو)1 (

کله ، چې تیمورشاه پیښور ته ورسېد؛ نو سمدلاسه یې اتلس (18) زره تورزن او زړور عسکر د زانګي خان (جارجي باشي) تر مشرۍ لاندې دیر غل او حملې د پاره د سېکانو جګړې ته ولېږل او دی په خپله د نور لښکر سره یو ځای ور پسې وروسته ور روان شو

زنګي خان ، چې ددغه ماموریت د سر ته رسېدو د پاره وګومارل شو؛ نو د تیمورشاه له حضور نه په ډېرې خوشالۍ سره رخصت شو، ده په ډېره بیړه د ملتان لور ته حرکت وکړ له څو شپو او ورځو نه وروسته ملتان ته ورسېد او له سیکانو نه یې دوه کروه لرې خپل عسکر د صف او کتار تیارۍ او نورو جنګي تدبیرونو او مقابلې د پاره ودرول تردې نظم او ترتیب وروسته یې امر وکړ ، چې هـځوك د خپلې خوانه د مخامخ لښکرو په لور ورتللی نشي او هیڅوك هغه لور ته مه پریږدئ، دا ددې د پاره ، چې غلیم او دښمن زموږ نه بې خبره پاتې شي، د همدې شپې په سهار یې نابېره پر سېکانو برید او یرغل وکړ، جنګ پیل شو، په دې جنګ کې د زنګي خان عسکرو په ډېره مېړانه دښمن ته ماتې ورکړ او سېکان یې ورو ورو تېښتې ته مجبور کړل، پښتانه عسکر پر مخ ولاړل سېکان یې ګرۍ په ګرۍ یو په بل پسې په شا واخیستل او په شمار یې دېرش زره تنه له تېغه تېر کړل

تیمورشاه هم په دې وخت کې هلته ور ورسېد او په پوره مېړانه او توریالۍ بڼه ملتان ته ننوت او په ډېره مېړنۍ حمله یې ښار د سېکانو نه ونیو، سېکانو ، چې ځانونه تنګ او وېره کې ولیدل سولې او روغې ته راضي شول ، تیمورشاه د دوی روغه او سوله ومنله کله ، چې سېکان کرار او آرام شول، تیمورشاه شجاع خان سدوزی ددغه ځای حاکم مقرر کړ په په دې وخت کې ، چې تیمورشاه وضعه آرامه ولیدله؛ نو په پوره ډاډ سره بېرته ته پېښور ته ستون شو او په ډېره خوشحالۍ او خوښۍ سره پېښور ته راننوت) 1 (

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملتان د پېښې او د هغې د قرارېدونه وروسته سیندیان هم سره وښورېدل او د تېمورشاه په مقابل کې پورته شول تیمورشاه د سیندیانو د ځپلو او کرارولو له پاره سردار مددخان هغوی ته ورولېږه کله ، چې سردار مددخان سند ته ورسېد په ډېره مېړانه سره یې د سیندیانو اړودوړ او پاڅون کرار کړ، دده بریالیتوب دا وو، چې په ډیره زیاته بریالۍ بنه یې د سندیانو مشران او یر غلګر اېل کړل (2)، مددخان د سیند سیمې د شکارپور حاکم ته وسپارلې او خپله بېرته پېښور ته ستون شو او د رسېدو سره سم د پادشاه حضور ته ورغی، تیمورشاه ، چې دلې وضعه بیخي آرامه ولیده؛ نو د پور ډاډ او اطمینان نه وروسته د پېښور له سیمې نه کابل ته ولاړ) 3 (

- 2د ملتان لور ته د تیمورشاه دوهم ځل پاملرنه :

تیمورشاه ژمونی (پسرلی) او وسه (اوړی) په کابل کې تېر کړل، خو په همدې موده کې خبر شو، چې د ملتان ، بهاولپور او د سیند سېکانو او خلکو بیا دده په خلاف اړودوړ پیل کړی او دده د حکومت ړنګېدو ته یې ملاوې تړلې دي ، ددې پېښې او حرکت اصلي محرکین بهاول خان عباسي د بهاولپور والي او رئیس او حافظ الملك دار د پوتره د قام مشر او سرداران وو دوی د سیند او ملتان ډېره مځکه په واك کې لرله دغو یاغیانو د تیمورشاه د باج ورکولو نه ډډه وکړه او د هغه په خلاف یې ، چې زړه غوښتته شخړه جوړه او ځانونه یې خپلواك حکمرانان وګڼل په دې ډول دوی دواړو د پادشاه د حکم او حکومت نه سرونه وغړول) 1 (

تیمورشاه ، چې د دوی د یاغي کېدونه ښه خبر شو؛ نو د هغود ځپلو او ماتولو د پاره یې بیا له عسکري منصبدارانو او مشرانو سره ولیدل سلا او مشوره یې ورسره وکړه او د پوره تدبیر له نیولو نه وروسته له خپلو عسکرو سره ددغه اړودوړ د کرارولو په غرض ملتان ته په ډېره هسکه غاړه ور دننه شو تیمورشاه دغه وار ډېر په قار او غضب و، د افغانیت په مسته نېشه یې ددې پېښې د قرارولو له پاره سردار مددخان د عسکرو او پلتن سره مځکې د جګړې د پاره ولیږه او دی هم پسې ترشاه په بېړه ورغی بهاول خان، چې د تیمورشاه د جنګ او مقابلې توان نه درلود سمدلاسه یې تېښتې ته ملا وتړله ، خپل کور او کهول سره د بهاولپور نه د باندې پنځه دېرش کروه لرې له ملتان نه ووت په هغه بې اوبو سولین او شګلین میدان او ډګر کې دیره شو ، چې هلته یې د ځان د ساتنې د پاره کلا ودانه کړې وه ، په دې توګه سره ده هیله درلودله ، چې د تیمورشاه نه به ځان وساتم او د هغه له یرغل نه به دلې په امن کې پاتې شم او له ځان سره یې وویل : دې بې اوبو شګلین ډاګ ته به دده عسکر په ماپسې رانشي ؛ نو په ډېره بې غمۍ سره په دغه ځای کې په خو شالۍ سره دېره شو

د تیمورشاه د بهاولپور د جګړې او سخت لوټ کولو نه وروسته سردار مددخان اسحق زی ځان ته را وغوښت او هغه ته یې په کلکه د بهاول خان د نیولو او ټکولو وظیفه ورکړه سردار مددخان د شلو زرو عسکرو سره د بهاول خان د نیولو د پاره هغې خواته په ماموریت روان شو او امر یې وکړ ، چې مځکې له مځکې باید غله ، اوبه او واښه د ځان سره واخلي ، سردار مددخان د ټولو اړتیاوو د پوره کېدو نه وروسته د سولین او ریګین میدان (دښتې، بېدیا) په لور

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

روان شو څه وخت ، چې هلته ورنږدې شو؛ نو په ډېره بيړه يې د اوبو د اړتيا د منځه وړلو له پاره لوی او ژور کويان وکيندل، خپل عسکر او څاروي يې په اوبو ماړه کړل تر دې احتياج وروسته يې د بهاول خان د نيولو د پاره په لازمو تدبيرونو لاس پورې کړ

سردار مدد خان د بهاول خان کلا چارچاپېره محاصره اوونيوله په همدې وخت کې يې خپل لوی او دراندہ توپونه د هغه د کلا ولور ته مخ کړل او امر يې وکړ ، چې په کلا بريد خخ کړئ ، که څه هم په لومړي سرکې د توپونو مړدکيو په کلا باندې څه اثر ونه کړ ، خو په همدې شېبه کې بخت د مدد خان سره مرسته وکړه او د توپ يو مردکی د کلا سوري څخه ننوت او د داريو (باروتو) په خره او ربشه کې ولوېد ، د لګېدو او لوېدو سره سم و چاود ددې چاودنې په اثر د کلا دېوالونو کې درزونه پيدا او ځينې دېوالونه يې ولوېدل او هم د دوريو په خره کې د اور لمبې پورته شوې)1(

څه وخت ، چې د کلا دېوالونه راولوېدل او د دوريو د اور غوړانجې پورته شوې؛ نو سردار مدد خان په خورا زياته مېړانه کلاته ورننوت بهاول خان او د هغه زوی يې ونيول او د نيولو سره يې متې پرې وتړلې او تېمورشاه حضور ته يې لاس تړلي راوستل ، څه وخت ، چې تيمورشاه پلار او زوی وليدل ددې ناوړه اقدام په باب يې ، چې دده د پاره يې کړی و خبرې ورسره وکړې ، پلار او زوی دده په مخکې په خپل ناوړه عمل اوکړو باندې اعتراف وکړ او ځانونه يې په ډېرې پښېمانۍ او ملامتيا سره پادشاه ته تسليم کړل تيمورشاه ، چې د نرم زړه څښتن و هغه يې وبخښل او د درناوې په مقابل کې يې د لاهور او بهاولپور حکومت ور وسپاره تيمورشاه د ملتان نه د بېرته را ګرزېدو په وخت کې علي محمد نامی خاګوانی ، چې څه موده پخوا يې د ملتان يوه سيمه نېولې وه او ددې صوبې صوبدار شجاع خان سدوزايي يې په ملتان کې بندي کړی و د ور رسېدو سره سم يې ونيو او بې له درنګه يې مړ کړ (1) ددې سيمې حاکمي او مشري يې بېرته نواب شجاع خان ته وسپارله تر دې وروسته تېمورشاه په بهاول خان باندې د ډاډ او اعتماد کولو نه وروسته په خورا دبدبه او بري سره د کابل په لور راوخوځېد او د ملتان اړودوړ يې په مېړانه سره پای ته ورساوه

- 3د تېمورشاه د حکومت لور ته د بخارا د حکمران شامرادبيك لاس غزونه:

د تېمورشاه د سلطنت په وروستيو کې په 1204 هـ ق کال کې د بخارا حکمران شاه مرادبيك تيمورشاه ته د هغې ستونزې اواخته کېدونه ، چې په ملتان او د سيند په جنګونو او اړودوړ کې ورته پېښه وه او ددغو پېښو د کرارولو د پاره تېمورشاه هغې خواته خپلې شپې او ورځې اوږدې کړې ، نو د تيمورشاه له دې ستونزې اواخته کېدونه د بخارا حکمران استفاده وکړه او دا وخت يې د ځان د پاره د بل هر وخت نه ډېر مناسب وګاڼه او له دې کبله يې د آمو درياب پر جنوبي برخو باندې خپل تېري او بريدونه پيل کړل 1)

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه مرادبيك په ډېر آرام زړه پر مخ راغی او د مروې سيمه يې ونيوله ددې ځای نه يې دېرش زره او سپدونكي د بخارا په لور په خورا ظلم او زور سره وكوچول د دوی د لېږد او كوچ پر ځای يې يوه ډله بخارايان د دوی ځايونو ته را وستل او په آبادیو يې په خوښې سره بنا وكړه تېمورشاه د ملتان د سفر او راګرځېدو نه وروسته څه وخت ، چې د شاه مرادبيك له تېريو او تجاوز نه خبر شو ، هغه ته يې ډېر نرم او د مهربانۍ نه ډك مكتوب او ليك هغې خواته ورولېږه ، په دې توګه يې هغه وپوهولو ، چې دی بايد د افغانانو او درانيو پر ملكونو د تېري او نيولو نه واوړي او ځان ور څخه په كلكه وساتي كله ، چې

د تېمورشاه مكتوب هغه ته ور ورسېد؛ نو د بخارا حكمران د ده د مكتوب نه سر وغړولو او څه اعتنايې ونه كړه او هغه يې ونه مانه د تيمورشاه د مكتوب په مقابل كې يې دنه ځواب وركړ كله ، چې دراني تيمورشاه د مرادبيك له خوانه منفي ځواب وليد؛ نو په 1204هـ ق كال كې د يو لك (1) فوځ سره د هغه د ټكولو او ماتولو د پاره په ډېر خرښم (قهر) ور روان شو تيمورشاه د باميانو له لیارې بلخ ته ننووت او د هغه ځای نه ورپسې اقچې ته وخوځېد په همدې وخت كې د مخامخ له خوا شاه مرادبيك د پنځو سو زرو عسكرو سره د تېمورشاه د مقابلې د پاره راغی په ورځو ورځو د دواړو دښمنو تر منځ خونړي جنګونه پېښ شول او جګړې دوام درلود د جنګ په وخت كې شاه مرادبيك د خپل پلان له مخې ، چې ترتيب كړی يې و عمر خوشبيګي يې د دېرشو زرو عسكرو سره د ناڅاپي يرغل د پاره د تيمورشاه لښكر ته ولېږه په همدی وخت كې يې علي وير دي نامی بل افسر په دې مامور كړی و ، چې دی به د درانيو د آزوغ او خرڅ د لارې شنډولو په خاطر كلك اقدام كوي او د مرګ تر وروستۍ سلګۍ پورې به د درانيو آزوغ په دې لار نه پرېږدي د شاه مرادبيك له دې پلان او جنګي ترتيب نه تيمورشاه خبر و او د شاه مرادبيك له شوم نيت نه ، چې تيمور شاه ته به ماتې وركړي او بری به يې په نصيب شي هم ښه اګاه شوی و؛ نو ده هم د افغانيت او پښتونوالۍ او خاورې د ستاتنې په مسته نيشه خپل جنګي ترتيبات له پخوا نه ښه كلك كړي وو

تېمور شاه ، چې دده د حركت لاره څارله ؛ نو خپلو توپچيانو ته يې د ټاكلي سنګر په مخ كې ځای وركړی وو دوی يې ددې د پاره درولي وو ، چې څه وخت د شاه مرادبيك لښكر را ورسيږي په هغوی به كلك بريد كوي ، چې د بري نيشه يې له سره وباسي او كلكه ماتې وركړي دا كار لكه څنګه ، چې د تيمورشاه هيله وه په ډېره بريالۍ ښه ترسره شو : كله ، چې د شاه مرادبيك لښكر د تېمورشاه خوا ته راغی او ښه را وړاندې شو؛ نو د رارسېدو سره سم تېمورشاه خپلو توپچيانو ته د ويشتلو امر وكړ ، توريالیو او مېړانيو توپچيانو د تېمورشاه دامر سره سم سخت بريد پيل كړ ، د دواړو خواو ترمنځ سخته نښته پيل شوه د دواړو خواوو ترمنځ جنګ ډېر سخت شو ، خو د توريالو افغانانو لښكر جنګ پر مخ بوت او ورو ورو يې اوزبكو ته په ښړته تلو ماتې وركړه او تېښتې ته اړ شول شاه مرادبيك له دې ماتې نه ډېر خواشينی او خپه شو پوه شو ، چې كه جګړې ته دوام وركړي نو به بيخي ورك او خوار شي؛ نو سمدلاسه سولې او روغې ته راضي شو(1) او داسې پريكړه يې له خپل ځان سره وكړه : مرادبيك څو تنه عالمان د بخارا نه را وغوښتل

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

، د ننواتې او عذر کولو په هیله یې د قراّن مجید په ور،کولو سره د تېمورشاه حضور ته ورولېږل او هم یې دوی ته دا پیغام ورکړی و : " له دې وروسته به داسې کار له مانه ، چې د افغاني پادشاه د خواشینۍ سبب کیږي ونه وینئ)2 "(

تېمورشاه ، چې ډېر نرم زړه خاوند سړی و دده ننواتې یې ومنله او د دواړو هېوادو ترمنځ یې سرحدي پوله او ټك د جیحون سیند وټاکه تیمورشاه تردې بري وروسته د کابل په لور راوخوځېد د راګرزېدو په وخت کې د تیمورشاه ډېر لښکر د سړو او یخ د لاسه په هندوکش کې مړ شو ، خو له دې سره سره تېمورشاه په ډېره دبدبه، بري او شان سره کابل ته په ویاړ راغی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم فصل

دولتي جوړښت (تشکیل)

د تېمورشاه د دورې او حکومت مذهبي ، اقتصادي ، مالي، عسکري (حربی) او اداري جوړښت په زړه پورې موضوع ده ، چې اهمې برخې يې دادي :

اداري جوړښت :

د اداري تشکیل او جوړښت له مخې ، چې هغه وخت یې رواج درلود، پادشاه مطلق حکمران و ، له دې امله ټولې اداري او دوتري څانګې، وزارتونه او ولاياتونه دده تر مستقيم کنترول او حکم لاندې وو پادشاه د خپل صلاحیت له مخې حق درلود ، چې واليان (1) او وزيران مقرر او له وظيفې نه لرې کړي ، د قضا غړي او د لويو رتبو نور مامورین دده په خوښه او اراده د کار ډګر ته راتلل او دده د فکر او رايې له مخې به يې کار پيل کاوه

وکيل الدوله :

د هغې زمانې د اداري جوړښت او رغاونې له مخې وکيل الدوله هغه څوك و، چې د پادشاه په حضور کې يې د نايب السلطنه ، صدر اعظم ، نظامي او ملکي لوی مشاور او مخور په توګه دربار کې وظيفه ترسره کوله وکيل دوله تر هر چا ډېر غټ اعتبار او قدرت درلود دا کس او تن د هغې ورځې رئيس الوزرا (صدراعظم) و او د پادشاه په غياب کې يې د نايب السلطنه په څېر د پادشاهۍ د ټولو کارونو د سرته رسېدو او وارسۍ کولو ماموريت په غاړه دردلود وکيل الدوله د هغې زمانې د خورا غټو منصبدارانو او مشرانو له ډلې شمېرل کېده او کولای يې شول ، چې د پادشاه سره د مخالفت په وخت کې د هغه لاس د کار نه لرې او پر ځای يې پادشاه شي د تيمورشاه د سلطنت او پادشاهۍ په وخت کې دده نايب السلطنه او وکيل الدوله سردار عبدالله خان ايوب زی پوپلزی و، سردار عبدالله خان د لوی احمدشاه بابا د امپراتورۍ په وخت کې د ديوان بيګی (د دو ترونو امر) وظيفه په غاړه درلوده (1) دی په دېوان بيګي سره مشهور و هغه د خپلې زمانې پوه عالم او لوی سړی تېر شوی دی د تېمورشاه د زمانې ډېر درانده کارونه دده په مشوره او فکر سرته رسېدل تيمورشاه دېوان بيګي ته په ډېر درانده نظر کتل او په هر کار کې يې له هغه سره مشوره کوله

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشیر، مدارالمهام (داخله او عدلیه وزیر) :

د تېمورشاه دوره او سلطنت د اداري جوړښت له مخې په هغه وخت کې د عدل وزارت او کورنیو چارو وزارت له یو او بل نه ګوښي او جلا نه وو ، بلکې د دواړو وزارتونو کارونه سره ګډ او شریك وو دنن ورځې په شان یې ځانته جلا نومونه نه درلودل دا دوه وزارتونه به د پادشاه نه وروسته د وکیل الدوله د خوانه اداره کېدل او د دولت ډېر مهم ارګان ګڼل کېده څرنګه ، چې په هغه وخت کې د حکامو تغیر او مقرري د عمومي هوساینې او نظم د ساتنې دپاره او د قضاو وټاکل په شرعیه محکمو کې د یو بل سره تړلي وو؛ نو ځکه ددغو دوو وزارتونو کارونه د یو او بل سره په هغه دوران کې ګډ او نه بیلېدونکی وو د تېمور شاه حکومت په وخت کې د عدل وزارت د مدار- المهام په نامه سره یادېده ، چې د محکمو د وظیفو څخه سوا د کورنیو وزارت ځینې وظیفې او چارې هم پرې تړلې وې او د ټاکلي وزیر له خوا به تر اجرا لاندې نیول کېدې) 1 (

په هغه دوران کې د عدل وزیردخان علوم او یا د قاضي القضات په نامه سره مشهور و ، د عدل وزیر به خامخا هغه څوك و، چې په شرعیه علومو کې یې تر ټولوی لاس درلود دې سړي به ټولې قضایي چارې او کارونه د محمدي شریعت سره سمې فیصله کولې د اسلام او محمدي دین نه یې خلاف هېڅ کار نه شو کولای، له دې امله د عدل وزارت وظیفه ډېره درنده او پاکه وه چا به ، چې د شریعت څخه مخالف کار وکړ ، هغه ته به د شریعت سره سمه سخته جزا ورکول کېده د تېمورشاه د پادشاهۍ په زمانه کې د مدار المهام درنده وظیفه د قاضي فیض الله خان دولت شاهي په غاړه وه ، دې سړي به د نن ورځې د عدل پر چارو برسیره د کورنیو چارو وزارت کارونه او د دربار مشاوریت هم په غاړه درلود دا سړی په خپل وخت کې تېمورشاه ته ډېر منلی و ، دده نوم په تېرو بحثونو کې ځای په ځای راغلی دی او په ختہ پښتون نه و د خاص مهارت په خاطر تېمورشاه ته ډېر ګران و

مستوفي :

که د تېمورشاه د زمانې اداري او دولتي جوړښت ته ځیر شو؛ نو له هغه نه په ښکار سره جوتیږي ، چې دده د سلطنت او حکومت په دوران کې مستوفي د اعلی دېوان او د لوی ارکان په حیث خپله دنده تر سره کوله دده کارونه د وزیرانو نه وروسته ډېر درانده او غوره وو دده د پادشاهۍ په وخت کې څو کسانو د مستوفیت وظیفه اجرا کړې ده ، چې د ټولو نه یې مشهور او مخور عبدالطیف خان الجامي د کشمیر اوسېدونکی و) 1 (

د مستوفي غوره کار د مالیې راټولول و دې سړی به هر کال د هېواد له ټولو برخو څخه مالیه د ټاکلواصولو له مخې ، چې د دولت ستر عایدو راغونډولو او وروسته له حساب کولو او اندازې معلومولونه به یې پادشاه پرې خبرولو او د هغه له سترګو نه به یې د ملك مالیه، چې څومره ده ، تېروله مستوفي په هر ځای او ولایت کې ځانګړی دوتر او څانګه درلودله ، چې د بیلوبېلو ولایاتونو مالیه به د موظفو کسانو له خوا د مستوفي د امر د ور رسېدو سره د مربوطې سېمې له خلکو نه را ټولوله او تر راغونډولو وروسته به یې مستوفي ته رسوله مستوفي به بیا د وېش له مخې هر ځای

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته خپله د ضرورت ونډه حاکمانو ته ورلېږله ، یا به داسې وه ، چې د هرې سیمې حاکم به د ضرورت وړ پیسې د مستوفیت او مالیې له څانګې اخیستې ، لنډه دا ، چې د مستوفي کارونه ډېر او درانده وو

امین الملك (د زراعت رئیس):

که څه هم دا نوم ددې عنوان سره سر نه خوري او د ملك او هېواد او د ساتنې په معنا دی، خو د هغه وخت دا داري جوړښت او تشکیل له مخې یې د اجراء تو او کارونه بڼه هم دانه وه ، دا عنوان د املاکو د مدیر او د نن ورځې د کرنې له وزیر سره مشابهت لري د تېمورشاه د سلطنت او واکمنۍ په وخت کې دې اداري او دولتي څانګې د دولت د مځکو (خالصه جاتو) محصول ټولولو او د حکومت په چارو به یې لګاوه (1) او یا به یې د دولت خزانې ته سپاره دغه مهمه او درنده اداره د احمدشاه بابا او تیمورشاه په زمانه کې د اعلی دېوان یوه څانګه شمېرل کیده ، چې د دولت محصول به یې را تولولو، دا شان دې څانګې د هېواد په هر ولایت او دولتي سیمه کې دولتي ګدامونه جوړ کړي وو، چې هر ولایت به د ضرورت او اړتیا په وخت کې خپله ونډه ددې راټول شوي محصول نه د دولت په کار کې لګوله د تیمورشاه د واکمنۍ په وخت کې د هغه وخت د امین الملك وظیفه نورمحمدخان بابري ته ورسپارل شوې وه ، دې سړي دا دنده په ډېر ښه شان سره پر مخ بووله او د څه وخت نه وروسته د دوترونو د مهتم په دندې و ګومارل شو دا، چې دا سړی په خپلو ورسپارل شویو دندو کې ډېر صادق او رښتینی و؛ نو د تېمورشاه د ډېر باور له مخې د مالیې د محکمو د پلټنې دنده هم ورته په برخه شوې وه

ایشك اقاسي (د دربار وزیر):

د تیمورشاه د اداري تشکیل په لړ کې ایشك اقاسي د دربار د وزیر حیثیت درلود ددې سړي کار ډېر دروند او غوره و ایشك اقاسي به د دربار ټول کارونه پرته د انشاء له دوتر نه ، چې د منشیانو په لاس کې و اجرا کول دا سړی پادشاه ته هم ډېر منلی او نږدې و دا، ځکه پاشاه په هر چا د دربار د وزیر او ددې وزارت د کارونو اعتماد او باور کولای نه شو دې سړي د دربار د وزارت او د دربار د ټولو څانګو د مامورینو نظم او ترتیب په لاس کې و او ده به د دربار د ټولو لګښتونو او خرڅونو حساب په خپله سنجاوه کله به ، چې دده له خوا نه د دربار مصرف وټکال شو؛ نو بیا به د موظفو کسانو له خوا تر سره او پوره کېده د تیمورشاه د سلطنت په زمانه کې دده ایشك اقاسي سردار محمدعلم خان پوپلزی و سردار محمد علم خان د منلي او مخور دېوان بیګي (عبدالله خان) زوی و موږ پورته وویل ، چې تیمورشاه د ځان د ساتنې له پاره په هر چا باندې اعتبار کولا ی نه شو او هم یې د دربار کارونه هر چاته په لاس کې نه ورکول څه وخت، چې دېوان بیګي مړ شو ، تیمورشاه سردار محمد علم خان ته په میراثي ډول دا منصب ورکړ)1(

منشي باشي او خاص دېوان :

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تیمورشاه د سلطنت او پادشاهۍ په دوران کې سر منشي د منشي باشي او شاهي دارالتحریر د خاص دېوان په نامه سره یادیده او ډېر دروند او غوره کار ګڼل کېده) 2 (

د تېمورشاه په وخت کې منشي باشي د ډېر قدرت او صلاحیت څښتن و د دده تر لاس لاندې ځو پخو منشیانو او لیکونکو کار کاوه د پادشاه فرمانونه (ارقام) او نورې غوره پاڼې په ده پورې تړلې وې د تېمورشاه په زمانه کې هر چاد منشي باشي وظیفه تر سره کولای نه شوه ځکه ، چې دا درونډ کار د منشي باشي په لیاقت او استعداد پورې تړلی و چا به ، چې په ډېر قدرت او د خلاقه هنر په زور شاهي فرمانونه لیکل؛ نو د لیك په کار کې د حسن خط (ښکلي خط مراعات یوازېنی ارزښت و) لیکل غوره او په زړه پورې اصل شمېرل کېده چا به ، چې ښکلی خط درلود؛ نو هغه به همدې درانده کار ته ګومارل کېده ، کوم کس به ، چې په دې مهمه دنده او کار کې د ځان نه لیاقت څرګند نه کړ هغه په دې دنده مقررېدلی نه شو په دې توګې سره وینو، چې د ښه خط څښتن د منشي باشي (د ښکلي خط خاوند) میرزا هادي خان و دا سړی د تېمورشاه د پلار لوی احمدشاه بابا له وخت نه په دغه درنده او مهمه دنده باندې مقرر او ګومارل شوی و ده دا غوره او اهمه دنده په ډېره ښه وجه او د ځان نه د لیاقت په ښودلو سره ترسره کوله که سړی دده د لاس خط او فرمانونه وګوري؛ نو به دغه حقیقت په پوره توګه ورته جوت شي د مېرزا هادي له مرګ نه وروسته د منشي باشي د دندې د پاره اعلیحضرت تیمورشاه ابراهیم خان، چې په مشرف خان سره مشهور و، دې کار ته وګوماره) 1 (

صندوق دارچي (د خورځونو رئیس):

د هغه وخت د اداري تشکیل په اساس خزانه ډېره غوره او مهمه اداره وه د تیمورشاه د واکمنۍ او حکومت په وخت کې خزانه د اعلی دېوان تر کتنې او نظر لاندې اداره کېدله د دولت نورې ټولې خزانې دلته د ذخیرې او ډېرۍ په ټوګه ساتل کېدلې، دوی دغه د خزانو ذخیره او زېرمه د مالیې نه بیله او ګوښې کړې وه دا کار ددې د پاره ترسره شوی و، چې د پادشاه د پاره ځانګړې خزانه په نظر کې وه او د صندوق دارچي له خوا یې کتنه کېدله ، له بلې خوانه به د مالیې ډېره برخه د مامورینو ، لښکرو او قومي مشرانو په تنخا او معاش پورې لګېدله ؛ نو ځکه د پادشاه له پاره ځانګړې او ځانته خزانه په تشکیل کې نیول شوې وه

دا ټکی هم د یادونې وړ دی ، چې د خپل هېواد دننه ملیه به د مامورینو ، لښکرو او قومي مشرانو په تنخا پورې مصرف کېدله د تر لاس لاندې ملکونو مالیه او باج به یوازې او یوازې د پادشاه خزانې او ذخېرې ته راټولېدې او هلته به د پادشاه د پاره د صندوق دارچي له خوا خوندي کېدې) 1 (

د تیمورشاه په زمانه کې دده لوی او عمومي خزانه دار او د هغه وخت په اصطلاح صندوق دارچي التفات خان و، دا سړی د لوی احمد شاه بابا په دوران کې دده د خواجه سرای په نامه دنده په غاړه درلودله او احمدشاه بابا ته

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر منلی او نازولی و تیمورشاه ، چې په ده باندې زیات باور درلود؛ نو دغې چوکۍ ته یې لوړ کړ ، څو ، چې دده مالونه ښه شان سره ورته خوندي وساتي

]عرض بیګي (د عرایضو آمر):[

د اداري تشکیل له مخې عرض بیګي د نن ورځې د عرایضو د مدیر او آمر په څېر او څه له دې لوړه دنده د سریاور په شان د پادشاه په دربار کې په غاړه درلوله دا سړی به تل په دربار کې حاضر و د عرض بیګي وظیفه په هغه زمانه کې د دربار د وزیر په هدایت اود هغه تر امر لاندې اجرا کېدله تېمورشاه هم د نورو پادشاهانو په شان عرض بیګي درلود او دا اداري څانګه دده په وخت کې پیاوړې او بشپړه وه دده د دربار عرض بیګي محمد اکبرخان و، چې دده په خوښه په دې وظیفه باندې ټاکل شوی و) 1 (

جهرچي باشي (د خپرونو ، تبلیغ او حکومتي چارو آمر):

د جهرچي باشي دنده په خپل وار سره په خپل ځای کې ډېره درنده وه او خورا غوره بڼه یې درلودله داپه دې معنا، چې جهرچي باشي به هره ورځ پادشاهي فرمانونه ، پیغامونه او خبرونه د دربار غړیو او نورو لویو رتبو مامورینو ته رسول جهرچي باشي به د سفر (لېږد) او جنګ په وخت کې د پادشاه امرونه په جهر او لوړ غږ سره خلکو او ولس ته اورول او رسول به یې ددې سړي تر لاس لاندې نورو ډېرو وړوجهرچیانو وظیفه په غاړه درلودله، په دغو جهرچیانو د هېواد له هرې سیمې نه خبرونه او احوال راټولول

په هغه وخت او زمانه کې ، چې د مخابرې او آژانس وسایل ډېر کم او یا هېڅ نه وو؛ نو ددې له امله او د هغه زیات ضرورت او اړتیاله مخې، چې د هېواد د لرو سیمو او یا د هېواد نه د باندې خبرونه ډېر ضروري ګڼل کېدل؛ نو، ځکه جهرچیانو ډېر قدر او عزت درلود او د دوی د خبرونو راوړلو ته سخته اړتیا وه کله به ، چې د دوی قدر او عزت چا ونه کړ؛ نو کولای یې شول ، چې په خپلو راټولو شویو خبرونو او احوال سره خلك په غلطه تېر باسي او دروغ ووايي ، که ، چېرې دوی دا کار کړی وای؛ نو طبیعی وه ، چې یو عالم کړاو او تکلیف یې رامنځ ته کاوه ددې مثال په څرګندیدو سره جوته شوه ، چې په هغه دوره او وخت کې جهرچیانو ډېر قدر درلود او هم د ورځې لوی ټولنیز ضرورت په دوی پورې تړلی و له نیکه مرغه نن ورځ دا آهم کار د راډیو ، تلیفون ، تیلګراف او بې سیم په واسطه سره اجرا او تر سره کیږي

د تیمورشاه د دورې جهرچي باشي غازي زنکي خان و ، چې د ملتان د سکانو په جګړه کې یې د تیمورشاه د اتلس زره کسیز لښکري فوځ مشري او واك په غاړه درلود (1) د هغه زړورتوب او مېړانې له امله ، چې ده درلودله د ملتان د تاریخي او درندې جګړې قهرمان وګڼل شو دا سردار د هغه مراد خان ورور دی ، چې د مراد خانۍ د کوڅې نوم (2) د هغه د مېړانې او تورې له مخې ور باندې د یادګار دپاره اېښودل شوی دی دی هم د خپل ورور په شان توریالی او مېړنی و ، چې د ملتان د جنګ اتل وګڼل شو

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نساق چي باشي (قوماندان ، کوټوال):

د تیمورشاه د دوران د اداري تشکیل او چوکاټ له بنې نه دا جوتېږي ، چې نساق ، چې باشي کټ مټ د نن ورځې د امنیې او ژاندارمې د قوماندان وظیفه په غاړه درلودله دې سړي او مسوؤل شخص به په ضروري کارونو او پېښو کې د پادشاه او سلطنت د نورو لوړو او غوره کسانو په خوښه د جزا د ورکولو دنده په خپل واك او لاس کې اخیسته څوك به ، چې مجرم او ګناهګار و، دده له خوا به په لازمه او ورته ټاکل شوې جزا باندې محکومېده لکه ، چې د باشي له کلمې نه څرګندېږي دده تر لاس لاندې یوه لویه ډله په ښار ، ښارونو او ولایاتو کې د ساتنې او امنیت د پاره په دې دنده ګومارل شوې وه او د ګزمې په بنې سره به یې خپله دنده په جدي توګه ترسره کوله دا ټکی هم باید جوت کړو، چې په هر ولایت کې به یوه باشي خپله دنده د هغه وخت د مقرراتو سره سمه د والي په امر پر ځای کوله

د تیمورشاه د دورې او سلطنت د نسق چې باشي دنده د نن ورځې د امنیتي قوماندان او د خلکو د څارندوی د سر مامور سره یو شان وه (1) که چېرې سړی د تیمورشاه د دورې اداري جوړښت مطالعه کړي؛ نو به ورته معلومه شي ، چې نسق، چې باشي دقوماندان او سرمامور وظیفه په غاړه درلودله

هر کاره باشي (د استخباراتو مدیر) :

که د تیمورشاه د سلطنت اداري جوړښت په کره ډول مطالعه کړاي شي؛ نو به دا جوته شي ، چې د هرکاره باشي دنده د ضبط احوالاتو په څیر وه ددې وظیفې څښتن به د سیاسي خبرونو څارل او د ضبط احوال ماموریت په غاړه درلود

د تیمورشاه په زمانه کې دغه وظیفه د لومړي ځل له پاره آقا وقار اجرا کوله ترده وروسته د تیمورشاه له خوا میرهوتك خان پوپلزی په دې درنده دنده باندې مقرر شو (1) دې سړي په خپل وخت کې خپله ورسپارل شوې دنده د تیمورشاه په ګټه په ډېر ښه شان او جدیت سره پر مخ بوتله دا سړی د خپلې د ښې اجرا له مخې تیمورشاه ته ډېر ګران او منلی و

قافله باشي (د ترانسپورت او حمل و نقل رئیس):

د هغه وخت د اداري رغښت له مخې قافله باشي د لېږدونکو څارویو په سر باندې مقرر و او دې سړي به د څارویو او حیواناتو د خرڅ او خوراك واښه ، اوربشې او درویشتې سمولې او هم به یې ددې دندې ترڅنګه د مستخدمینو او چوپړو (چپړاسیانو) چارې ترسره کولې د سفر او جنګ په وخت کې به یې د سوارلۍ کلك او غښتلي څاربه (څورب) آسونه برابرول (2)، همدا شان یې د شاهي کورنۍ د تفریح د پاره ښه ښه آسونه ساتل

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لښکر نویس (لښکر لیکونکی):

د تیمور شاه د وخت د اداري تشکیل په چوکاټ کې د عسکرو ، کامي لښکرو د بللو او ترخیص کولو په غرض یوه ډله لښکر لیکونکي ددغې دندې د ترسره کولو د پاره ګومارل شوي وو ، دوی خپله دنده د اعلی دېوان تر لاس او څارنې لاندې اجرا کوله ددغې ډلې یوازینۍ دنده د لښکرو بللو او شمېرلو لیکل و ، دوی به د خپل کار راپور وروسته له اجراء نه اعلی دیوان ته سپاره ، اعلی دیوان به د دوی کارونه لیدل او تر اصلاح او صحت وروسته به یې د پادشاه له نظر نه تېرول

خواجه سرای باشي:

د اداري رغښت له مخې دې سرې ته د پادشاه د حرام سرای د کور او حرم د چارو نظم او ترتیب ور په غاړه و ، د حرام سرای یوه ډله نور کار کوونکي به هم دده له خوا اداره کېده ، هغوی به دده تر امر لاندې د حرام سرای کارونه او ورسپارلې چارې پرمخ بوولې د تیمورشاه د پلار (لوی احمدشاه بابا) خواجه سرای باشي غازي التفات خان او یاقوت خان وو ،

د تیمورشاه د حرم سرای خواجه باشي هم یا قوت خان و) 1 (

د اعلی دېوان څانګې او دایرې :

- -1خاصه دوتر (دفتر) : دا دوتر د پادشاه د جمع او خرڅ ټاکلی او ځانګړی دوتر وه

- -2خالصه دوتر : دا دوتر د پادشاهي املاکو او اّمرینو د محاسبې دوتر و

- -3د مواجبو دوتر : په دې دوتر کې د معاش او تخوا کارونه ترسره کېدل

- -4د ثبت دوتر : دې دوتر د نن په شان د ټولو سندونو او احکامو د اعتبار په غرض دوه کاپۍ لیکلې، یو کاپي به مستحق تن ته په لاس ورکول کېده او بله کاپي به یې دوتر کې د ثبت د پاره پاتې کېده) 2 (

- -5د حساب دوتر : په دې دوتر کې د نن ورځې په شان د کنترول او محاسبې چارې ترسره کیدې

- -6د اسنادو دوتر : دا دوتر اوس د لیك (پاڼو) او اریشف په نوم یادیږي ، په دې دوتر کې به ټول لیکونه خوندي کېدل

- -7د ثالثاتو دوتر : دا داسې یو دوتر و ، چې حکومتي محصول به یې په دریو، برخو وېشه یوه برخه به یې کرونکي (کروندګر، بزګر، دېکان) ته ورکوله او پاتې نورې دوې برخې یې حکومت ته سپارلې، په دې حساب به بزګر ته د حاصل دریمه برخه ورکول کېده

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

- -8د راهدارۍ دوتر : دا د پاسپورت دوتر و ، چې د تګ راتګ کارونه يې کول

- -9د انشاء دوتر : دې دوتر ته به يې خاص دېوان وايه او د نن ورځې د شاهي دارالتحرير بنه يې درلودله مهماندار باشي :

د تيمورشاه د وخت په اداري رغښت کې مهماندار باشي هغه څوك و، چې نن ورځ ورته د تشريفاتو آمر وايه شي دا نوم د لوی احمدشاه بابا په وخت کې پخواله 1165 کال څخه منځ ته راغی ، خو دې اداري د تېمورشاه د حکومت او پادشاهۍ په وخت کې څه غوره توب او فوق العادګی نه درلودله ، دغې اداري ته دده په وخت کې څه ضرورت نه ليدل کېده؛ نو يې څه تشکيل هم نه درلود له ده وروسته دا اداره او نوم د دوهم ځل د پاره د شاه زمان په وخت کې د مهماندار باشي په بڼه را ژوندی شو او د دربار په دايرو کې لوړ او اوچت ځای ونيو) 1 (

پېش خانه چي :

دې سرې د اداري جوړښت له مخې د پادشاه د پخلنځي او کار خانې چارې په غاړه درلودلې ، کله به، چې پادشاه د سفر خيال وکړ؛ نو به دې مسوْول سرې د سفر ټول لازم او ضروري سامان لکه دېګونه ، فرش ، ظرف ، د آسونو ضروريات او نور د اړتيا وړ مواد د پادشاه د هوساينې له پاره اخيستل ، د تم کېدو او تګ په وخت کې به يې دا شيان وړل او تم کول) 2 (

چندال باشي :

څنګه ، چې په ځنډنو (پخوانو) وختو کې د څپليو اغوستلو رواج زيات او ډېرو ، په څوکيو باندې به د ميز تر شاه او يا بې له مېزه څوك نه کيناستل او نه يې دومره رواج درلود له دې امله په هغه وخت او زمانه کې کوټې او د ناستې ځايونه په غاليو، ټغرو او لمڅيو فرش شوي وو څه وخت به ، چې د پادشاه لېدو ته مخور او لويان راتلل؛ نو د دوی څپلۍ او پڼې به په يوه کوټرۍ (کفش کن، دهلېز) کې ويستل کېدې او خلك به دپادشاه حضور ته لوڅې پښې ننوتل له دې کبله ددربار لوی آمر حضور دکارونو د نظم په غرض يو تن د چندال باشي په نامه د پڼو او څپليو د ساتلو د پاره ګومارلی و (1) دده وظيفه يوازې د څپليو ، کوښواو پڼو ساتل او سمول وو

نظامي او عسکري بڼه :

تېمورشاه دخپل سلطنت په وخت کې عسکري مسلك ته ډېر لږ پام و ده خپلې ټولې حملې او عسکري يرغلونه خپلو لويو جنرالانو ته سپارلي وو ددې په نتيجه کې دده لويو منصبدارانو پاينده خان او مدد خان دده له دې اعتماد او ډاډ نه ښه غوره نوم پيدا کړ لکه ، چې څرګنده ده تېمورشاه په خپله ډېر کم د دښمن سره د جګړې او جنګ په ډګر کې مخامخ شوی دی سره له دې هم څنګه ، چې پادشاه لوی عسکري قوماندان و؛ نو، ځکه تيمورشاه په ځينو جګړو کې په تېره د تالپورا په جنګ کې د محاربې او جګړې د ډګر لوی افسر او مشر و)2 (

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مونږ دمخه دا ټکی یاد کړی و ، چې تېمورشاه د قام د سردارانو او خانانو د وېرې او ډار له امله د ځان د ساتنې دپاره کافي لښکر د عمل له ډګر نه لرې کړ او د هغه پر ځای یې تنخاخور لښکر جوړ او تیار کړ یوازینی ټولی ، چې دده سره تل ملګری او دده د ساتنې د پاره چمتو و هغه دده ټاکلی او خاص ګارد و، چې ډېر زیات افراد یې پښتانه نه وو او له نورو، وغیره قامونو څخه جوړ و ددې ګارد او ټولي تنخوا خورا ډېره وه او کله کله به زیات بخششونه ورته ورکول کېدل(1) دا وجه وه، چې د تېمورشاه او د هغه د دربار نه د خپل قام او ولس اړیکه پرې شوه ، له بلې خوا همداشان تیمورشاه په ولس باندې بې اعتماده و، له دې کبله هغه قامي لښکر د خپل ځان د ساتلو له پاره ونه ګوماره ده خپل قامي لښکر پر ځای په تنخاخور لښکر ډېر اعتماد درلود دا، ځکه په دې لښکر کې قامي سردارانو لاس نه درلود دا لښکر دده په لاس د ځان د ساتنې د پاره جوړ شوی و د تیمورشاه د دورې عسکري نومونه او جوړښت داسې و :

سپه سالار :

د تېمورشاه په زمانه کې سپه سالار د نن ورځې د حربيې د وزير (د دفاع وزير) دنده ترسره او اجرا کوله (2) د لښکرو نظم ، توپخانه، باجه خانه، پوځي بېل بېل ټولګي، د قامي لښکرو ترتيب او نور لښکري او پوځي کارونه په ده پورې تړلي وو

د تېمورشاه د سلطنت په وخت کې دده سپه سالار له 1186ق کال څخه تر 1191 پورې سردار جانخان پوپلزی وه ، دې پوه سپه سالار د احمد شاه بابا په زمانه کې هم همدا وظئفه ترسره کوله دې سپه سالار د ملتان په بهاولپور او نورو جګړو کې تر 1191 کال پورې په خورا مېړانه سره ګډون وکړ سره له دې هم دا د پښتنو اتل ددې کال په وروستيو وختو کې دیوه غرض او مخالفت له مخې، چې د مخه ورته اشاره شوې د کندهار په دل آرام کې د فاني نړۍ نه د تل د پاره سترګې پټې کړې

صوبه دار :

د تېمورشاه د سلطنت د دورې په نظامي جوړښت کې د صوبه دار او سپه دار کلمې دواړې رواج وې ، ددې دووکلمو معنا په ښه شان معلومېدای نه شي ، ځکه ، چې د پارسي ژبې په اصطلاح سپه دار او د هندي ژبې په اصطلاح صوبه دار دواړه یوه معنا لري د دندې له مخې يې معنا کوم بېلتون او توپير نه سره لري د تېمورشاه په زمانه کې صوبه دار د نن ورځې د نايب الحکمه ، واليانو او عسکري قومانداانانو سره څه توپير نه لرلو دې سړي به د والي په غياب کې د لويو ښارونو کارونه اجرا او ترسره کول دا شان په هغه زمانه کې صوبه دار د لوی افسر مقام درلود او د حکومت کولو واك او واکې يې اخستی شو د تېمورشاه د حکومت په دوره کې دده مشهور او نامتو صوبه دار آزادخان د حاجي کريم داد خان زوی و، چې په کشمير کې يې حکومت کاوه) 1 (

د تېمورشاه د پادشاهۍ او سلطنت په وخت کې عسکري نومونه دادي)2 (

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

- -1سپه سالار : د جنګ له وزير څخه لوړ
- -2د لښکر امير : د حرب د وزير په شان
- -3اردو باشي : نايب سالار ، فرقه مشر
- -4قوللر اقاسي : د فرقه مشر سره يو شان
- -5صوبه دار : د ولاياتونو او ښارونو عسکري قوماندان
- -6سپه دار : د هغه وخت سپه دار د نن ورځې غونډ مشر
- -7بېګلر بيګي : د کرنيل په شان
- -8سرتېپ : بلوکمشر ، يا کپېتان
- -9پنجاه باشي
- -10بيست باشي
- -11لس باشي

په پورته نومونو برسېره نور عسکري نومونه هم په هغه وخت کې رواج وو لکه برګېډ ، يوز باشي (صد باشي)، توپچي باشي ، شاهخچي او زنبورك، چي دا ټکی بايد جوت کړو ، چې دا نومونه ويوازې د شاهي منظم فوځ او عسکري لښکر له پاره اېښودل شوي وو

عسکري تنخا (معاش):

د تېمورشاه د حکومت او سلطنت د دورې د عسکرو او منصبدارانو تنخوا او معاش په ښکاره او پوره ډول سره جوت نه دی ، مګر يوازې د شاه زمان د يوه فرمان نه ، چې په 1212 کال کې يې د محمد امير خان قوللر اقاسي په نامه لېږلی و

د تنخوا په باب يې څه درلودل، هغه دا، چې پرته له دسترخوان نه د محمدامير خان تنخوا د زرونه تر دووزرو پورې ليکل شوې وه ، همداشان د سراج التواريخ د مؤلف دڅرګندونې له مخې (56 مخ کې) د عسکري، افرادو اوغړيو کالنۍ تنخوا دسلو روپيو نه تر 150 پورې بلل شوې ده

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تېمورشاه د سلطنت په دوره کې د جنگ او سفر په وخت کې د عسکرو او منصبدارنو کورنيو د اعاشې او اباتې دپاره افرادو ته د يوه کال تنخوا د پيشکي په توگه ورکول کېده) 1 (

دولتمندو او بډايو عسکرو او منصبدار ته به د هغو تنخوا د سفر او جنگ نه د بېرته راگرځېدو په وخت کې اجرا کېدله ، که جنگ او سفر به نه و؛ نو د دوی تنخوا به د نن په څير هره مياشت حواله کېده او اخيسته به يې

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځلورم فصل

د تیمورشاه د دورې مالي بڼه

اعلیحضرت تېمورشاه د خپل سلطنت او حکومت په دوره کې مالیې ته پوره پاملرنه او توجه کړې وه ، دده په وخت کې

د اقتصاد اصول او قوانین په ښه لار ا ونظم بنا وو، ده د خپلې پادشاهۍ پر وخت شاهي لګښت او مصروف یو څه راټیټ کړ او د هغې پر ځای یې د پوځونو او لښکرو تنخوا زیاته کړه (1) دده د حکومت په زمانه کې مالیه په ښه شان سره ټولېدله ، د خرڅ او لګښت حساب او کتاب په اصولي لارو او بڼه ترسره کېده ددغه ښه ترتیب او نظم په رڼا کې د دولت خورځو نه (خزانه) په لږه موده کې ډکه شوه) 2 (

د تېمورشاه د زمانې حکومتي شته او عایدات پرته له هغو لارو او مدرکونونه ، چې د " لعل بها" په نامه د نیول شویو ملکو څخه په لاس راتلل ، نور شته او عاید په لاندې ډول و :

- -1د هغه وخت د حکومت زیات شته او عایدات په عمومي توګه مالیه وه ، دا مالیه به د اجارې په توګه د پادشاه خزانې ته تحویلېدله ، اجاره دارو به (په هندي اصطلاح تومن دارانو) خپل حق په زروکې د مالیې له دیوان او دوتر نه په قناعت سره ترلاسه کاوه ، هر څومره به ، چې و هغه ورته پوره ورکول کېده) 1 (

- -2د حکومتي املاکو محصول و ، چې د امین الملك په واسطه به د ښارونو اود کلیو دکروندو څخه او پورې د حکومت ګدامونو ته سپارل کېدو

- -3د باجګیرۍ محصول و ، چې د کوچیانو او تجارانو څخه به لاس ته راوړل کېده نن ورځ د باجګېرۍ یا باج اخستنې محصول د ګمرك په نامه سره یاوېږي

- -4هغه نغد شته او مال و ، چې د کابل او کندهار د ځینو سیمو له خلکو (2) نه را ټولیده ، دا محصول په هغو خلکو باندې دحکومت له خوا اېښودل شوی و، چې دوی د حکومت سره په عسکري چارو کې مرسته نه کوله ددې د پاره، چې حکومت د نورو خلکو په څېر دوی هم د مملکت خدمت ته متوجه کړي وي؛ نو به یې نغدې پیسې ورباندې حواله کولې، دغه ځانګړی او فردي محصول (سرې په سر) د حکومت د کالنیو شتو او عایداتو یوه ښه برخه جوړوله)3 (

د دولت لګښت :

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تېمورشاه د حکومت او زماني لګښت دادی:

- -1د تېمورشاه په دوران کې د دولت غوره لګښت د حکومت د عسکرو تنخوا او معاش و ، دا تنخواخور لښکر دده په پاملرنه او خوښه سره جوړ او منځ ته راغلی وْ او هغه پخوانی قامي لښکر یې ، چې د پښتنو څخه جوړ وه ده له وېرې نه لرې کړ ، دده په تنخواخور لښکر کې پښتانه ډېر لږ وو ، عسکرو به خپله تنخوا هر یوه د فرمان له مخې د معاش د دوتر نه تر لاسه کوله ، د جنګ او سفر په وخت کې لکه ، چې د مخه په دې باره کې ویل شوي دي د یوه کال تنخوا د پیشکۍ په ډول اخستل کېده

- -2د دولت دوهم لګښت اعزازي تنخوا وه ، چې د قام مشرانو په کال کې په ترتیب او وار سره د شلوزرو نه تر شپږو زرو پورې او یا له دې نه کمه د پادشاه له خزانې نه اخسته ، دا تنخوا هغو ته د حکومت له خوا د خدمت په مقابل کې مقرره وه سر بېره پردې دوی به ډېر نورې پیسې لږې او ډېرې د دسترخوان په نامه د دولت له خزانې نه تر لاسه کولې

- -3د سفر په وخت کې مصرف او لګښت په دې کې به د څارویو او حیواناتو خوارکي شیان او د لښکرو ډوډۍ شامله وه دغه خرڅ او لګښت که څه هم د لارې په سر له خلکو څخه په زور او یا د کالنۍ مالیې په نوم پوره کېده ، خو سره له دې دا د دولت بودجې ته یو درونډ او ستر تاوان و) 1 (

- -4د تېمورشاه په زمانه کې بل غوره او دورند خرڅ د دربار دسترخوان او د درانیو امیرانو مجلسونه وو ، قبایلو مشرانو پرته له نغدې تنخوا د حکومت له پخلنځي یعنې کار خانې نه ډوډوۍ هم خوړله پادشاه او غټو رئیسانو به د اخترونو او نورو ښو شپو ورځو او وختونو کې قام او ولس ته ډوډۍ هم ورکوله ، دا، ځکه په هغه زمانه کې بې ډوډۍ سړی (خان بې دسترخوان) ته چا د احترام او درنښت په سترګه نه کتل حکومت هم په داسې وختو کې د ځان په ګټه د خانانو او مشرانو د سیاست او حثیت د ساتنې په غرض له دوی سره له هیڅ ډول مرستې او بسپنې ډډه نه کوله ، ، چې په ولس کې سر لوړي وي او اعتبار یې لا زیات شي حکومت به په ډېرې خوښۍ سره د خانانو د ضرورت وړ شیان د خلکو د رضا او خوښې په خاطر هغوی ته ورلیږل

- -5د لویو لارو د ساتنې په غرض حکومت او دولت دې ته اړو، چې عمومي سړکونو (لویو لارو) ساتنې ته یو قامي غټ مشر وټاکي او دا درونډ کار هغه ته وسپاري ، دې لوی خان او مشر به په خپل قام او خلکو د پولیسو په څېر تاڼه کوله ددغې درندې او لویې وظیفې په مقابل کې به حکومت دې سړي ته په کال کې یو موټی پیسې د دولت له خزانې نه ورکولې

- -6د پادشاه او د هغه دکورنۍ ځاني لګښت، چې د ضرورت په وخت کې به یې د شاهي خزانې نه اخست او په خپله به یې مصرف کاوه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

- -7د هغو خانانو او مشرانو لګښت ، چې د جنګ او جګړې په وخت کې به يې ولسي افراد (ولسي خلك) د پادشاه له فوځ سره دکومك او مرستې په ډول پادشاه ته په واك کې ورکول، څو ، چې دده په ګټه په هر ځاى کې ، چې وغواړي د هغه له فوځ سره اوږه په اوږه د مقابل دښمن د ماتې له پاره وجيګېږي (1) په دې ډول سره ځينې نور لګښتونه هم د دولت په غاړه وو

د ماليې اجاره داري :

د سدوزيو په دوره کې د رعيت د مځکو ماليه په دې ډول سره ټولېدله :

د رعيت او ولس د مځکو يوه برخه به د يو خان او مشر تر اداري لاندې وه د اعلى دېوان يو مامور به د خالصې په نامه د هغې غور کاوه د اعلى د يوان د دوتر دې څانګې به د خانانو د مځکو ماليه د دوى د هغه خدمت په مقابل کې ، چې د حکومت سره به يې په نظامي چارو کې ترسره کاوه، د تنخوا په نوم به يې ور معامله کوله قامي مشرانو به د اعلى دېوان څخه ددېوان بيګي په مهر دبرات ليك تر لاسه کاوه پردې برسېره قامي مشرانو د پادشاه د فرمان له مخې خپله ماليه د اعلى دېوان څخه يستلې وه (1) دا دې معنا ، چې دغو کامي مشرانو (خانانو) به د حکومت خزانې ته ماليه نه ورکوله دا، ځکه ، چې خانانو د پادشاه او حکومت سره د جنګ او جګړې په وخت کې مرسته کوله او هم به يې د خپلې سيمې خلك د پادشاه په پلو ساتل د نور ولس ماليه ، چې د دوى له مځکو او مالونو څخه راټولېدله هغه به د پادشاه خزانې ته د اعلى دېوان له لارې تر سنجش وروسته سپارل کېده

د لرې ملکونو او ښارونو د مځکې د ماليې دريمه به په دې ډول ترسره کېدله ، چې د حکومت له خوا به يو اعتباري سړى د هغې د اجارې دپاره ټاکل کېده ، دې اجاره دار به د مځکې د ماليې د کالني کرښت او زراعت اجاره د ماليې په نوم له کروند ګرو نه اخسته ، ده به وروسته له دې ، چې ماليه را ټوله کړاى شوه د يوزرګتې په مقابل کې د اعلى دېوان دوتر ته سپارله د تېمور شاه په دور کې د هند له ښارونو نه کالنۍ ماليه او باج د احمد شاه بابا د وخت په څېر د هند له نيول شويو ښارونو نه د اجارې په بڼه ټوليده ، دا شان د اهل هنو د دکاندارانو نه د باج او جزيې په نوم ماليه را غونډېدله ، دا ماليه به وروسته له جمع کېدونه د پادشاه خزانې ته تحويلېدله تاريخ پوهان او تاريخ ليکونکي په غوره دليل سره وايي ، چې د تېمورشاه د سلطنت په دوره کې اقتصادي بڼه پياوړې او د ډاډ وړ وه دا، ځکه ، چې ده د ضرورت وړ شيان د هند، مشهد او ننني افغانستان له پولو او سرحدونو نه پوره کول ، له دې کبله د اقتصاد له مخې دى (تېمورشاه) باندنيو هېوادو ته اړنه و، د ماليې د سمې لارې د لاس ته راوړلو له امله ، چې په هغه وخت کې باب وه د هغه خزانه ښه ډکه وه دا شيان د تيمورشاه د حکومت په وخت کې د هغه د زمانې اقتصادي بڼه وه ، چې د لاندې دريو ضروري شيانو پوره توب او بسنې له مخې د ډاډ وړ ګڼل کيده

-1کرنه (زراعت) او مالداري :

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تېمورشاه په زمانه کې د کليوالو لوی او دروند کار د کرنې چارې وې (1) کروندګرو په عمومي ټوګه غنم ، اوربشې او نورې دانې لکه جوار ، وړدن او جودر کرل دارنګه کروندګرو ختېکي ، هندوانې ، بادرنګ او ضعتي نباتات کرل ، چې د هغه وخت پر مخ تللې کرنه وه او کليوال پرې بخت وو د کروندګرو د درمند، کولبې او غوبل کولو څاروي او وسايل د نن ورځې غوايان وو

د تېمورشاه په وخت کې ټولو خلکو په تېره د درانيانو هرې کورنۍ درې او څلور جوړې غوايان درلودل، چې کولبه او يوې به يې پرې کولو دا شان دوی د غوښو ، شيدو وړيو او پوستکيو دپاره غواوې ، وزې ، پسونه او ميږې د نن غونډې روزل او ښه پاملرنه يې ورته کوله د مالونو د درلودلو او ساتلو په لړکې د پسونو رزونه د درانيو غوره وظيفه وه دوی د پسونو ډېرې ښې ښې رمې درلودلې او ښه روزنه به يې کوله دوی د خپل مال د پوولو او څرولو د پاره د وخت او موسم په تغيير سره د يو ځای نه بل ځای ته کوچېدل د دوی په زمانه کې د نن په څېر اوښان او خره د بارونو د وړلو له پاره ډېر پيدا کېدل، په اوښانو باندې يې سر بېره پردې چې لوی او درانده بارونه وړل د خرڅلا و د پاره هم ساتل کېدل ، لکه ، چې جوته ده ويل کيږي ، چې په استحق زيو کې د اسانو او يابوګانو روزنه ښه پرمخ تللې وه (1) مځکه د لويو خانانو په واك کې وه ، چې په بزګرانو به يې کرله او هغو ته به يې د هغه وخت د معمول رواج سره سم برخه ورکوله ، چې څه ګوزاره به يې نه پرې کېدله

-2صنعت (هنر) :

که څه هم د تېمورشاه په وخت کې کورنيو شخړو او عسکري فعاليتونو د صنعت د انکشاف او پرمختګ زمينه له منځه وړې وه ، مګر سره له دې هم نفيسه ضايع او ماولي صنعت تر ډېره حده پورې د ډاډ ور و نفيسه صنايع : د تېمور شاه په زمانه کې نفيسه صنعت د پادشاه په شخصي مينه او د اميرانو په پاملرنه ښه وړاندې تګ کړی و، مګردا ، چې د هغه وخت تاريخي مانۍ او عمرانات له منځه تللی دي؛ نو ځکه په دې برخه کې زموږ معلومات لږ دي(2) لکه څنګه ، چې ښايې هغه شان په دې باره کې لازم مواد په لاس کې نشته ، چې وړاندې يې کړو البته دا جوته ده ، چې په هره تاريخي دروه کې صنايع د هغه وخت په شرايطو پورې اړه لري ، که سړی د احمدشاه بابا او تېمورشاه د دورې لاسي صنايع او صنعتي چارې ووينې دا به ترې جوته شي ، چې دا هنر په هغه زمانه کې ډېر پر مخ تللی و

معمولی هنر: د تېمور شاه د پادشاهۍ دوران کې معمولي هنر او صنعت لکه خطاطي ، نقاشي، مهندسي ، خټګري ، ترکاڼي، حجاري، پښګري او ځينې نور کارونه کېدل په دې هکله د هغو هنرونو لنډه څېړنه کوو، کوم ، چې نن ورځ هم د خلکو سترګو ته درېږي.

خطاطي او نقاشي : د دې هنر او صنعت ښې نمونې او نښې د زيارتونو او مانيو پرمخ ، چې په هغه زمانه کې يې وربانديې کار کړی و، لاس ته راځي که ، چېرې د هغه وخت نقاشۍ او خطاطۍ ته وکتل شي دا ترې په ډاګه جوتيږي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

، چې دا هنرونه په هغه وخت کې ډېر زړه وړونکی او پرمختللي وو هغه خلك ، چې په دې غوره صنعت او هنر باندې لګیا وو د خپلې زمانې او وخت د ټولنیز ژوند لوړ مقام یې نیولی و

مهندسي او ختګري : که د هغه وخت قبرونو ، ګونبزو (ګنبدو) او نورو تاریخي اثارو ته وکتل شي؛ نو له هغې نه دا ښکاري ، چې په هغه زمانه کې د مهندسۍ او ختګرۍ هنر او صنعت ښه وړاندې او مخکې و که ددې هنر پوخوالي ته ښه په غور ولیدل شي دا ترې جوتېږي ، چې د مهندسۍ هیڅ ډول عیب او زیان په هغو کې نه لیدل کیږي ، په دې برخه کې به یوازې او یوازې دا ووایو، چې د هرې زمانې او دورې د ختګرۍ (معمارۍ) سیستم له بلې نه توپیر لري ، چې دا د ختګرو او مهندسینو نقص نه ګڼل کیږي (1) بلکې د خپل وخت او زمانې د خلکو د غوښتنې او پوهې په پرمختیا پورې اړه پیدا کوي او څنګه ، چې زمانه او خلك یې غواړي هغه شان ده پرمخ درومي

حکاکي او زرګري : د تېمورشاه د سلطنت په دوره کې ددغه هنر او صنعت جوتې نښې او نمونې د هغه وخت د سکو ، مسکوکاتو او مهرونو د لیدلو نه په ښه شان سره معلومیږي او سړی ویلی شي ، چې په حقیقت کې د هغې ورځې د حکاکۍ صنعت د نن ورځې له زانګو ګرافۍ سره هیڅ توپیر نه لري

دا څکه ، چې د یوه مهر کیندل او د مهر په نیمایي قطر باندې د نستعلیق د خط چپه لیکل خورا ګران او سخت کار و ، چې په هغه زمانه کې ترسره کېده که سړی ددې هنر او صنعت ښکلي والي ته ځیر شي؛ نو به ووایي ، چې دا دروند کار په هغه وخت کې په ښه شان سره پرمخ تللی و ددې صنعت او هنر کمال په دې کې و ، چې د مهر د کیندلو سره سره د مهر پرمخ د ټکیو د اړخونو سره د پاڼو او ګلانو رسم او انځور هم ترسره کېده او خورا ښکلي او ښایسته بڼه یې درلودله د تیمورشاه د حکومت په زمانه کې د زرګرۍ صنعت ډېر په زړه پورې کار و زرګرانو هر ډول ښکلي شیان په ډېر ښه شان سره جوړول، له دې پرته د تیمورشاه په دوران کې پېنګرۍ، وسله جوړول ، کالي ګنډل ، د دباغۍ او مسګرۍ صنعت د وخت د اړتیاوو د پوره کېدو په غرض منځ ته راغلی وو او ډېر ښه وړاندې تګ یې موندلی و ، که ، چېرې د خپل وخت اړتیاوو ته ځیر شو؛ نو به دا راته معلومه شي ، چې نن ورځ هم د هغو نمونې موږ ته را پاتې دي د تیمورشاه د وخت د مشهورو څو تنو نقاشانو نومونه دادي:

د تیمورشاه د دورې نامتو او غوره نقاش محمدهاشم نومیده دی په اصل کې د لاهور اوسیدونکی و دې پیاوړي او تکړه نقاش سربیره پر خپلو ډېرو ښو ښو نقاشیو او هنرونو ، چې زیات شهرت او نوم یې درلود، د تېمورشاه د ماندینې ګوهرشاد بیګم یو په زړه پورې انځور کښلی و ، چې د ډېر ښایست له مخې د ډېر قدر وړ و

د تیمورشاه په وخت کې نامتو ډېر کیندونکی اقا بابای اصفهاني و ، چې د ډېرو او تیږو کیندنو په کار کې یې لوی لاس درلود، او د خپل لیاقت په اثر یې د استاذۍ لقب ګټلی و ده په هغه زمانه کې د ډېرو لویو او لوړو کسانو د مړتونونو (قبرونو) شناختې (تبۍ) او کتیبې په ښکلي او ښایسته بڼه سره جوړولې له دې دا څرګندېږي ، چې

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعلیحضرت احمدشاه بابا او تېمورشاه دواړو د نیول شویو ملکونو له هنرمندانو او نامتو کسانو نه ، چې په هنر کې یې لاس درلود د خپل هېواد دپاره په دې کار کې ښه ګټه اخیستې وه) 1 (

-3تجارت :

که د تېمورشاه د دورې د تجارت او سوداګرۍ ته کتنه وشي؛ نو به دا راڅرګنده شي ، چې تجارت دده په زمانه کې ښه وړاندې تګ کړی ۋ وایي، چې خپله پادشاه تجارت ته د خلکو پاملرنه اړولې وه ده د لویو لارو د ساتنې دپاره تاڼه داران درولي وو ، په دې لارو د قافلو د تلو او راتولو له درکه ډېره ګټه تر لاسه کېده ددې محصول د لاس ته را وړلو نه وروسته به دا پیسې د دولت خزانې ته تحویلیدلې د تېمورشاه په زمانه کې د هیواد ډېر وګړي په راز راز سوداګرۍ او تجارت باندې بوخت وو د تجارت د وړو او راوړو په نتیجه کې خلك آباد او تجارت په زړه پورې وړاندې تګ کړی و د هند او ایران مالونه د افغانستان په لویو ښارونو کې ددې هېواد د مالونو سره معاوضه او بد لېدل دې حال او بنې د تجارانو کارونه پیاوړي کړي و تجارانو به ښه ګټه کوله او تجارت د ښارونو په دننه او باندې کې ښه پرمختګ کړی و)1(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم فصل

ادبي بنه او علوم

د تېمورشاه د سلطنت او حکومت په دوران کې ادبیاتو او علم ښه وړاندې تګ کړی وْ ، له دې امله دده دوره د افغانستان د ادبیاتو په برخه کې د غوره او ښو ادبي زمانو څخه شمېرل کېږي په دې وخت او دوره کې نه یوازې ادبیات پرمخ ولاړل بلکې نورو علومو هم ښه وړاندې تګ وکړ که د تېمورشاه د دورې د پوهې او علومو په هکله مطالعه شي ؛ نو به دا ور څخه جوته شي ، چې د ده په وخت کې د فقې علم ، تفسیر ، حدیث ، صرف و نحو ، ریاضي ، عروض ، معاني او طب په پوره او بشپړ ډول په مدرسو کې لوستل کېدل البته په دې وخت کې مدرسو فردي بڼه درلودله په دې سر بېره د پادشاه دربار د عالمانو او پوهانو ستر مرکز هم و تېمورشاه په خپله د علم او پوهې سره زیاته مینه درلودله، دده د مینې نتیجه وه ، چې دده په دربار کې ډېر عالمان، پوهان او شاعران روزل کېدل عالمانو او پوهانو دهغې زمانې مروج علوم او فنون په استاذانه ډول سره خلکو ته ابلاغول اوپه خپلو علومو کې یې د استاذانو لقبونه ګټلي وو

تېمورشاه په خپله شاعر او ادیب و دده دغه مقام دومره اوچت دی ، چې وروسته ده ددې ادبي مقام په درلودلو سره د افغانستان په لویو ادیبانو کې ځای ونیو ددې ادعا د اثبات دپاره دده د غزلو ، قطعو ، څلوریځو، قصیدو (بوللو) او نورو شعرونو دېوان په پښتو او دري ژبه تر اوسه په یاد را پاتې دي د تېمورشاه د حکومت په زمانه کې کوم شي ته ، چې د علم په باره کې ده توجه نه وه کړې هغه د پښتو ژبې نه پالل او نه روزل وو ، که سړی دده د دربار د عالمانو په هکله مطالعه وکړي دابه ورته معلومه شي ، چې دده دربار د فارسي شاعرانو او عالمانو نه ډك و دا کومه پټه خبره نه ده دده د وخت د عالمانو له کتابونو نه په ډاګه سره ښکاري، چې سر بیره پر دري ژبو شاعرانو پښتو ژبو عالمانو هم په دري ژبه شعرونه ویلي دي له دې معلومږي ، چې دده په وخت کې د دري ژبې د ادب او د هغې د پاللو بازار ښه تود و اعلیحضرت تېمورشاه د خپل پلار په شان یو ادیب پادشاه و په دري ژبه د شعر دیوان لري ، چې په 1119هـ (د پادشاهیـ) په دیارلسم کال یې له نظمه فارغ شوی دی تیمورشاه په خپله مورنۍ ژبه پښتو ښه خوندور اشعار ویلي دی، مګر متاسفانه ، چې موږ ته ډېر لږ رارسېدلي او نور ورك دي د تېمورشاه پښتو شعرونه عشقي او بزمي رنګ لري

په پښتو شعر کې یې د فارسی شعر په څیر ژبه روانه او بې تکلفه ده د سبك له مخې د خپل پلار شاګرد دی او په معنا کې یوازې د بزم او عشق سندرې وایي د پلار په څېر د وطن مینه ، جنګ او اجتماعي ژوند په باب څه نه وایي دده د ادبي مقام

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د يادونې له پاره دده پښتو او دري غزلې دنمونې په ډول راوړو:

هۍ هۍ د يار صورت لکه ګلونه

چې وهلي يې پرمخ دي شنه خالونه

تېر شو عمر د وصال په انتظار کې

اوس په زړه مې د هجران لګي اورونه

په رخسار باندې يې زلفې تار په تار دي

د عاشقو آوېزان په هر تار زړونه

د پتنګ په دود ديار په غمو وسوم

د باڼو ناوکي ايژدي په زړه زخمونه

توکل دې پر خپل خدای کړه تېمورشاهه

څه په کار دي د فاني دنيا کارونه) 1(

* * *

نن مې بيا له تورو سترګو سره جنګ دی

پر لبانو يې د زړه د ونيو رنګ دی

که پرې کړی سر په لاس ورلره راشم

لا په دايې باور نشي زړه يې سنګ دی

ستا د حسن لښکر راغی ځان يې بايلو

د عاشق و زړه ميدان هر ګوره تنګ دی

عشق د مشك پټول نشي تېمورشاهه

چې په خپله ځان رسوا کا هغه رنګ دی

* * *

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا هم دري غزل:

ای همدمان زآتش آهم حذر کنید

دلدار راز حال دلم خبر کنید

ای مردمان زحسرت من یاد آورید

چون بر جمال سر مثالش نظر کنید

وئید حال زار مرا پیش یار من

ر یردش ملال سخن مختصر کیند

دانید بردل مسکین چه رفته است

ر سینه تیغ جفا یش سپر کنید

یا از سفر ستمر مارا کنید منع

یا از من ستم زده قطع نظر کنید

دانید حال دیده شب زنده دار من

ر در فراق یار شبي را سهر کنید

یاران ز زلف یار بیادم نیاورید

دیوانه را مبادا که دیوانه تر کنید

تیمورشاه شته زعشق یار جر خون

فکري بحال عاشق خونین جر کنید)1(

* * *

دده د دورې ځینې شاعران او لیکوال دادي:

عبدالله خان وکیل الدوله : دا پوه او عالم سړی د احمدشاه بابا د وخت نه تر تېمورشاه پورې د هېواد لوی او غټ شخصیت و او د حکومت په چارو کې یې ستر لاس درلود دی د هغه وخت د ډېرو پخو او ښو شاعرانو او لیکوالو په ډله کې شمېرل کېده عبدالله خان د پوره دیوان ښتن دی شعرونه یې (د الف) له ردیف نه تر (ی) پورې دي او

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټول درې سوه (300) غزلو ته رسېږي چې په دري او پښتو یې ویلی دي دده په شعر کې حمد و نعت ، مرثیه ، بوالله ، د خلکو کیسې او تاریخي قطعې لېدل کیږي

عبدالله خان وکیل الدوله د څو تالیفونو خاوند هم دی ده یو کتاب د فقې د علم په هکله او بل یې د احمد شاهي فتاوې په نامه په 688 مخونو کې، لیکي دي د وروستی کتاب سریزه د پښتو په اتیا بیتونو پیل شوې ده دده بل اثر احمد شاهی شهر (کندهار) په نامه دی ، چې په فارسي ژبه کښل شوی دی دده د احمد شاهي فتاوې د شعر نمونه دا ده:

ددې وخت پادشاه سني دی

په مذهب کې حنفي دی

محبت یې د کتاب دی

بې عددو بې حساب دی

دی په خپله مصنف دی

په دې کار کې ډېر منصف دی

هم عالم دی هم شاعر دی

په نکتو کې ډېر ماهر دی

چې دده دیوان هیرادی

په تحقیق سره هیرادی

حرص یې ډېر ددین په کار دی

ذوق یې ډېر ددې روزګار دی

دا یې و فرمایل ماته

چې یو امر کوم تاته

ماوې وایه اې پادشاهه

زما شاهه دین پناهه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

وې یې ډېر مین په دین یم

د افغان په کار غمگین یم

دا کتاب ورته پښتو کړه

په تا حکم کوم وکړه!

ماوې هر څه ستا مامول دي

په لیمو زما قبول دی

مسمی په عبدالله یم

دعا گوی د خپل پادشاه یم

همداسې یې د پښتو د شعر څه گوښي بیتونه دا دي) 1 (

عبدالله د هیڅ منصب هوادار نه دی

دراستۍ د ښه کلام یم په اخلاص

* * *

خونه که مې وسوه دیوانه مې پاخه شوه

مشهور عبدالله خان وم اوس رسوا په عاشقۍ شوم

* * *

محمد علم خان : محمد علم خان د عبدالله خان مشر زوی و ، دی د پلار د مرگ نه وروسته د وکیل الدوله په څوکۍ کېناست دا ډېر هوښیار سړی و ټولو سدوزیو سردارانو هغه ته د پوهې او هوښیارۍ له مخې د احترام او درنښت په سترگه کتل دده شخصیت هر چاته منلی و ده د خلکو سره ډېره مینه او ښه گوزاره درلوده

وکیل الدوله محمد علم خان د پلار په څېر په پښتو او دري ژبو په ښه شان سره شعر ویلی شو د پښتو شعر زیاتی نمونې یې نشته او یوازې څو نمونې یې معلومې دي دا یو څو بیته یې د یو خطي جونگ نه رانقلوو:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا نوم شو محمد(ص)

ته نازولی د صمد

په قل هو په احد

عالم تېر کړه محمد(ص)

په نامه دې ډېر شیدا یم

ج

په دروغ نه په رښتیا یم

کلمه پر ژبه وایم

عالم تیر کړه محمد(ص)

میرزا لعل محمد خان عاجز : لعل محمد خان د تېمورشاه طبیب و سر بیره پر طبابت هغه شعر هم وایه او ښه لیکوال ګڼل کېده او په دري ژبه دېوان لري

الله یار خان راسخ : الله یارخان د میر هوتك خان سکنی کشر ورور دی د دري ژبې ښه شاعر ګڼل کیږي ، دېوان يې نه دی موندل شوی یوازې یو عشقي شعر د میر هوتك د لمسیو په واسطه پیدا شوی دی دا څو بیتونه يې د نمونې په ډول لیکو:

شب فراق نهان با خیال خود فتم

بروبه بستر خوابش که غافل افتاده

بباغ عشق تو شاهانهال امیدم

ز خشك سالی هجران ز حاصل افتاده

شنیده ام که تمنای کشتنم داري

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

عجب عجب که ترا رحم بر دل افتاده

نمیرسد به زمین پای آّرزوی دلم

ز بس به کوی تو دل بر دل افتاده

سر دو دیده ابرویش دید "راسخ" فت

دو ماه نو چه بیك رو مقابل افتاده

میر هوتك خان پوپلزی :

میر هوتك خان د زمان خان زوی او د تیمورشاه د دورې د لویو شاعرانو څخه ګڼل کېږي دی د تېمورشاه د دربار د شاعرانو استاذ دی ده د هغی دورې تاریخ په شعر سره رڼا کړی دی دده هغه دري شعر، چې د تېمورشاه په باب یې ویلي دي وګورئ :

نظام ملك اسالم جهات شمع یقین

نهال باغ شریعت چراغ ملت و دین

ز فیض لشن مدحش بهشت فرصت دل

ز وصف شکر نامش لب و زبان شرین

به هر کجا که بخواهم بقای دولت تو

کنند اهل سماوات یك قلم آّمین

غلام محمد شاه جي :

دا خوږ ژبی شاعر ، چې په پښتو کوم شعر نه لري د تېمورشاه د وخت نه د شاه شجاع تر سلطنت پورې ژوندی و او په خورا خوارۍ یې د کابل په سیمه کې د ژوند تر وروستۍ سلګۍ پورې ژوند کاوه وایې ، چې ده ښه خوږ شعر درلود

دا شان د اعلیحضرت تېمورشاه په دربار او زمانه کې میر محمد اولا "ذکا" عیدمحمد عیدی او میرزا علی عسکر خان وصفی تکړه شاعران او لیکوال تېرشوي دي ، د شاعرانو د شعرونو نه جوتیږي ، چې د تېمور په دربار کې راټول شوی شاعرانو په دري شعرونه ویل

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مذهبي بڼه :

د افغانستان وګړي ، چې ډېر یې د اسلام د مبارك دین پیروان دي (1) سره له دې یې هم په دوو مذهبي فرقو باندې وېشلی شو : لومړۍ فرقه سني مذهبه ده ، چې ددې هېواد اکثریت نفوس یې جوړ کړی دی ، دوهمه فرقه اهل تشیع ده ، چې په کم اقلیت سره دلته ژوند کوي مسلمانان د اسلام مبارك دین د خپرولو دپاره دا ښه بولي، چې د نړۍ په هر ګوټ کې دا سپېڅلی او پاك دین خپور کړي ، په دې لار کې که له شدت نه کار واخستل شي ثواب یې ګڼي) 2 (

د دغو ټکیو پر بنا د افغانستان لویو فاتحینو او جګړنو تر تېمورشاه او له هغه نه وروسته د اسلام د دین د خپرولو او په دې نوم ددې مذهب د پیروانو د پیدا کولو په غرض تر هند پورې خپل یرغلونه پر مخ بیولي دي دوی د خپلو یرغلونو په لړکې د نیول شویو ملکو خلکو ته ددې دین ګټې او ښګڼې په زور او سلا څرګندې کړې دي کله به ، چې د نیول شویو سیمو خلکو او وګړو د اسلام د مبین دین منلو ته غاړه نه اېښودله؛ نو به هرومرو د دوی څخه باج غوښتل کېده ډېرو وګړو د اسلام د دین د منلو په صورت کې د باج ورکول په ځان منلي و)1 (

که چېرې به د نیول شویو ملکونو خلکو پر ځان دا دوه شیان یا د اسلام د دین منل او یا باج ورکولو نه یو شی پر ځان نه منل؛ نو به د دوی وژل او تباه کول ضروري وو الفنستن په خپل کتاب کې د یوه هندي مؤرخ په قول وایي، چې د پاني پت په جنګ کې کله ، چې به مسلمانانو پر اهل هنودو بری موند اوکومه ډله به، چې دمال سره ددوی لاس ته ورغلله؛ نو سمدلاسه به یې د اسلام د دین منلو ته راوبلل) 2 (

دا حال او بڼه د تېمورشاه په دوره او وخت کې د پوره پاملرنې وړ وه نن دا بڼه د اهل هنودو په باب د مسلمانانو سره نشته لکه ، چې وینو نن ورځ یو زیات شمېر هندوان په افغانستان کې ژوند کوي او د مسلمانانو له خوا هغوی ته ډېر حقوق په برخه او اجتماعی متقابل احترام یې پر ځای کیږي ددین او مذهب په لار کې هغوی ته پوره آزادي ورکړل شوې ده نن د مذهبي تعصب په نامه د هندوانو او مسلمانانو تر منځ هېڅ خنډ او اړه نه لیدل کیږي د افغانستان وګړي د اسلام د دین پیروان دي او د هغه او امر او ارکان په خوښۍ سره لمانځي په دې هیواد کې ملایان د ټولنیزو طبقو په لړکې ډېره زوره وره او د قدرت خاونده ډله ده، چې د هېواد د سیاست او مذهب په لار کې یې ښه اثر کړی او قدرت یې ډېر زیات دی)1 (

دوی په خپل منځ کې په څو ګروپونو وېشل کېږي ، د کلي له ملا څخه نیولې تر هرې درجې پورې ، چې وي یو له بله سره اړیکې لري د تېمورشاه په وخت کې د دوی دغه اړیکې ډېرې زیاتې او ټینګې وې

د تېمورشاه شاخصیت :

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

تېمورشاه په طبيعي توگه يو سوله غوښتونکی او د جنگ نه ويزار انسان و (2) دا وجه وه ، چې د حکومت د ښه انتظام سره سره د هغه نه د سلطنت او خاورې د سرحدونو او صوبو

د آزادۍ کوښښونه شروع شول د تېمورشاه په پوهه کې څه شك نشته، خو سره له دې ده شراب څښل (1) او د ولس د خوی او عادت په خلاف يې عيش خوښولو

فرېر وايي ، چې د تېمورشاه حکومت په افغانستان کې په عدل او انصاف مشهور دی، مگر له دې سره دی د پښتنو د ژوند په خلاف د نورو د فکر او معاشرت خوښووکی و

نور مؤرخين وايي، چې تيمورشاه د پښتني کلچر په پرېښودو سره دومره افراط وکړ، چې ده او دده درباريانو پښتو ژبه هم هېره کړه او پر ځای يې فارسي ژبه او کلچر د کابل په دربار کې لوړ ځای ته ورسوله دا وجه وه ، چې د تيمورشاه له دورې څخه د پښتو ژبې زوال پيل شو (2) په دې وخت کې د دوتر ژبه فارسي وه له دې عيبونو پرته تيمورشاه ډېر پوه او لايق پادشاه و

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم فصل

عمومي نظر او نتيجه

د تېمورشاه ددورې په پای کې غواړو ، چې څوټکي د تبصرې په ډول جوت کړو البته دا څوټکي زموږ د شخصي نظر په ډول وړاندې کيږي د نظر خاوندانو څخه هيله کيږي، چې د نيمګړتيا او عدم صحت په حالت کې به هر ډول انتقاد وکړي د اعليحضرت تېمورشاه سلطنت د افغانستان په تاريخ کې يو غوره فصل ګڼل کېږي، چې مطالعه او څيړنه يې هرومرود تاريخ کتونکي او مطالعه کوونکي په فکر زيات اثرات اچولای شي ، ترديې څيړنې د مخه د تېمورشاه د سلطنت په باب له موږ سره يوازې ډېر محدود معلومات په ذهن کې موجود و ، خو کله مې، چې دده د دورې حقايق وسپړل د هغو شيانو عکس مې وليد کوم، چې فکر کيدو د تېمورشاه عصر د افغانستان د اتلسمې پيړۍ يوه ځلانده او مدنی دوره شمېرل شوی ده ، چې د مدنيت تاثيرات يې تر اوسه په ثابت ډول زموږ د ټولنې پر ټولنيز ، اداري او نورو ساحو کې ليدلی شو د تيمورشاه د نرم خوی او ښه سلوك په وسيله د هغه دوران ادبي وضع زموږ د مدعا د اثبات په خاطر کافي ده دا ځکه، چې د هر عصر د آرامۍ او صلحې په نتيجه کې علوم او ادبيات انکشاف او پرمختګ مومي او خلکو ته د ادبي روزنې زمينه خامخا برابريږي برعکس که چېرې خونړۍ شخړې او د پرېشانۍ وختونه د تاريخ په پاڼو کې وګورو نو به په ډاګه راته ښکاره شي، چې په داسې وختو کې فکري او ذهنې روزنه او وړاندې تګ يې د يوی ساري بېمارۍ ښه غوره کړې ده

ځينو تاريخ پوهانو او مؤلفينو، چې يادونه يې ددې لنډې ليکنې په زياتو ځايو کې راغلې ده د تيمورشاه په هکله يې سختې تبصرې کړې دي، چې هغه د ډېر تامل او احتياط وړ دي ځينو دی يو ايرانی مشر به او شراب خور معرفي کړی، چې په دې هکله يې کوم ماخذ هم نه دی ښوولی په هر صورت که هر څومره تيمورشاه يو آرام او حليم سړی و ، ددې وضعې سره سم يې داسې کرکتر هم درلود، چې د هغې په وجه ده وکولای شول د ټول افغانستان د اتباعو ترمنځ د پرديتوب او بيګانګۍ خنډ ورك کړي او د دې پر ځای د يووالی، همنوعۍ او بشريت فکرونه په کې پيدا کړي د دغې مدعا ښه مثال موږ دا ګنو : ، چې ده ددولت چارې د هېواد بېلو بېلو اتباعوته پرته د قبيلوي، اجتماعی او يا ژبنيو تبعيضونو څخه نورو ته هم ور وسپارلې، ده د هېواد سوکالي ، د وطن د آبادی، وړاندې تګ او د مملکت د چارو د حل و فصل کار يو مشترك مسؤوليت وګاڼه ددې فکر په واسطه سره تېمورشاه د خپلو اساسي تشکيلاتو بنسټ په ښه توګه کېښود او د قبايلو زياتې مداخلې يې د دولت په چارو کې و تر ډېره حده لرې کړې دده په وخت کې د سلطنت ټينګوالی او استحکام تامين و، که څه هم ځينو مؤلفينو لکه قاضي عطاوله خان او نورو دده سلطنت متزلزل ګڼلی زموږ په نظر مدلل نه دی دا ځکه ، چې دده په وخت کې ددولت مرکزيت په يقيني ډول تامين او ټينګ و هغه بې اتفاقۍ او د يووالي نشتوالی، چې وروسته له ده په هېواد کې دده د زامنو تر منځ را پيدا شوې ځانته علت

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري هغه دا، چې که د تاريخ پاڼې په ډېر دقيق ډول له پخوا څخه تر اوسه ولیدل شي، وینو ، چې زياتې کورنۍ شخړې د پادشاهانو زياتو زامنو او اخلافو تر منځ پيښې شوې دي دا کار خامخا د ملت په بربادۍ تماميده اود دولت بېړۍ يې د خطرناك ساحل و خواته بيوله

د افغانستان ډېرو شاهانو علاقه درلوده ، چې ډېرې ښځې وکړي البته د دغو زياتو ښځو څخه زيات اولادونه پيدا او پاتې کېدل ، ضرور به د دوی ترمنځ د دولت په چارو باندې اختلاف سره راته او يو له بله يې د تخت کېناستو په کرسۍ باندې سره ټكول لکه، چې د تېمورشاه د 23 زامنو ترمنځ ددې هيواد په غرورغو كې ډېرې وينې تويې شوې دي د تيمورشاه

د مړينې نه وروسته حالات ډېر ژر بدل شول د سدوزيو د سلطنت ولې او رېښې چنجيو وخوړې او په ډېره کمه موده کې ددې سلطنت ونه و چه او دايبرې (حاصل) نه د مخه د خزان باد يې پاڼې ورېژولې تېمورشاه پوه وه ، چې دده اولاد د خپل پلار اطاعت نه مني او هم د بېلو بېلو اقليمونو د ميندو زامن دي؛ نو د سلطنت د ختمېدو گومان يې د زامنو تر منځ په يقين سره گڼلی و

د تېمورشاه اولاده او نومونه يې:

1شهزاده همايون 18 ميران ميرزا

2محمود 19 حسين ميرزا

3حاجي فيروزالدين 20 هاشم

4عباس 21 شاه تور

5شهزاده کندل 22 نورده

6زمان 23 ملك گوهر

7شجاع الملك 24 اكبر

8احمد 25 حسن

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

9محمد سلطان 26 بلنداختر

10یزدان بخش 27 شاه رخ

11کشور 28 شاه پور

12سلطان علی 29 شهزاده ابراهیم

13نادر میرزا 30 مزخ

14اشرف 31 خاور

15مظفر 32 ایوب

16جهان والا 33 جلال)1(

17مراد

یادونه:

د تیمورشاه د زامنو شمېر درې دېرش (33) و او

د لورگانو شمېر یې له دیارلسو (13) څخه زیات وو

د دې لیکنې د ماخذونو پېژندنه :

له کومو ماخذونو څخه ، چې په دغه رساله کې استفاده شوې ده د مطلب په بیان کې یو له بله سره توپیر لري ، هر ماخذ مؤلف د خپل وس په توان د افغانستان د تاریخي پیړی

د پېښو په لړ کې خپله لیکنه غوره بللې ده له دې سره سره د دوی تر منځ دموادو اقتباس او یو شان والی ډېر ځله لیدلی شو

سره له دې هم داسې اړیکې شته، چې هغه له یو بل څخه بیلولای شي مونږ دلته د کتاب د چاپ ځای ، کال د پېښو او مطلب لنډه څېړنه ځرگند ول غواړو

الف : فارسي ماخذونه :

- -1سلطاني تاریخ

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا کتاب د سلطان محمد خان دراني پواسطه ليکل شوی او د افغانستان د تاريخ په تيره د درانيانو په باب يې ډېر خوندور معلومات په خوږه قلمی ژبه ټول کړي دي ، دا کتاب

د بمبي دمعموره بندر په محمدي نومي چاپخانه کې په کال 1298 طبع شوی دی ددې تاريخی کتاب متن ، چې سړی گوري داسې غوره مطالب لر ي، چې لوستل يې سړي ته خوند ورکوي

دا کتاب په دوه سوه يونوي مخونو کې ليکل شوی دی او ليکوال زيات زحمت پری گاللی دی د سلطاني تاريخ غوره او درانده مطالب د يوې سريزې په ګډون دادي :

د افغانستان وضع د اسلام د منځ ته راتلو سره ،

د افغانانو نسب، د لوديانو بيان، سوريان (شيرشاه سوري)،

د سورد افغانانو د حکومت پای په هند کې ، د ابداليانو بيان

د غلزيو شرح او پای، نادرشاه افشار، احمدشاه بابا ، تيمورشاه، شاه محمود، شاه زمان، شاشجاع الملك او شاهزاده کامران ، ختم

دغه اثر، چې په پخوانۍ انشاء ليکل شوی دی عبارات يې ډېر په عربی دي او د هغوی معنی کول ضروري کار دی ، سره له دې هم ددې کتاب د بيان لار ډېره خوږه ده او کټ مټ

د يوه داستان ښه غوره کوي ، تشبيهات او ادبي رنګ په کې ډېر دی ، د متن په منځ کې يې په موضوع پورې تړلي شعرونه راوړي دي

ددې کتاب يو زيان دادی، چې پراګرافونه يې په يو بل کې ګډ دي او په موضوع باندې سړی ښه نه پوهېږي ، سر بيره پردې دغه قيمتی اثر د ډېرې استفادې وړ او د درانيو د سلطنت ياد يې په لومړي ټوك کې په ښه شان سره راوړی دی، داسې معلوميږي، چې له دې وروسته موْرخينو د خپلو تصنيفونو په ليکلو کې ور څخه ډېر مطالب اخيستی او اقتباس کړي دي

- -2سراج التوارخ:

دا کتاب د سراج الاخبار ليکوني ملا فيض محمد هزاره ليکلی او د کابل د دارالسلطنه په حروفي مطبعه کې په کال 1331ق طبع شوی

ددغه کتاب چاپ شوي ټوکونه دريو ته رسېږي او تر ډېرې پلټنې او تحقيق نه وروسته مې بيا موند د کتاب اصل په پنځو ټوکونو کې ليکل شوی ، چې د هغو له لړ نه درې لومړي ټوکونه يې چاپ او دوه نور يې ، چې قلمی دي د پوهنې وزارت په کتابخانه کې قيد (خوندی) دي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سراج التواريخ د پاتی دوو ټوکونو نه چاپېدل يو تاريخي کيفيت لري، چې لاندې په لنډ ډول اشاره ورته کول غواړم

ملا فيض محمد خان څه وخت ، چې د سقاو (حبيب الله خان) له خوا د هزاره جات سيمې ته د هزاره ګانو د پلوي کېدو په غرض ولږه ، دغه وخت و، چې ملا فيض محمد د خپلې وظيفې په خلاف د هزاره جات د سيمې اوسيدونکي هزاره يې د غازي امان الله خان په پلوی او خوا را پاڅول دده له دې نيك حركت نه كله ، چې حبيب الله خان (سقاو) خبر شو، هغه يې ونيوو او ددې جرم په خاطر يې هغه وواژه او دده تصنيفونه يې وسوزول

له دې امله د سراج التواريخ ټولې كاپۍ په كابل كې له لسو او پنځلسو نه زياتيی نه پيدا كيږي ، نو ځكه دا كتاب ډېر لږ او نادر بلل كيږي

ددې كتاب دريم ټوك بيخی نه پيدا كيږي ، كه پيدا شي قيمت يې لوړ او تر 1500 پورې رسيږي ، حال دا، چې د لومړي او دوهم ټوك بيه يې تر 300 پورې ده

د كابل پوهنتون كتابتون په دې وروستيو وختو كې په دې بريالی شو، چې د دغه قيمتي كتاب دريم ټوك پيدا كړی فكر كوم ، چې ددې كتاب (اكسيشن) كتلاك او نورې مرحلی تر اوسه پورې د علاقه لرونكو د مطالعې له پاره اجرا شوې نه دي

ددغه كتاب د لومړي او دوهم ټوك غوره بيان د سدوزيو پېښې او د محمدزيو تاريخ تر امير عبدالرحمن خان پورې ګڼل كيږي، چې په 377 مخونو كې په لويه قطع او صحافت ليكل شوی دی

د سراج التواريخ د لومړی ټوك ډېر ځايونه د سلطاني تاريخ او ځينو نورو پخوانيو تاريخونو څخه اخيستل شوي

سره له دې هم ددې كتاب مطالب ، چې د نورو ژبو څخه

د افغانستان په باب ليكل شوی دي ، خورا غوره او نوي ګڼل كيږي

ددې كتاب دريم ټوك د امير عبدالرحمن خان سلطنت ، څلورم ټوك د امير حبيب الله خان دوره او پنځم يې د غازی امان الله خان پېښی څيري، خو دا دوه وروستي ټوكونه يې تراوسه چاپ شوي نه دي

-3دراني تېمورشاه:

دا كتاب د عزيزالدين پوپلزي تاليف دی د تاريخ ټولنې د270 لمبر په لړ كې د كابل په عامه مطبعه كې چاپ شوی ،

د چاپ كال يې 1333 دی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا كتاب په دويمه درجه كاغذ كې په يوه منځنۍ قطع او صحافت ليكل شوی او د تيمورشاه دوران په 254 مخونو كې څېړي او ددې دورې په باب يې ژوره څېړنه كړې ده ددې كتاب ماخذونه سراج التواريخ ، سلطاني تاريخ د پښتو تاريخ ، منشي احمد جان تاريخ او ځينې ځانګړي اسناد دي

دا كتاب زما له دې نوې ټولونې سره دا عمومي توپيرونه لري :

دا، چې زما ټولونه په پښتو ليكل شوې ده ، ددې ټولونې او درانی تيمورشاه كتاب ترمنځ مطالب له يو بل سره لرې اړه لري ددې ټولونې توپير ددې كتاب سره د بيان او مقاسيې په وخت ښه ښكاره كيږي ، چې لوستونكې په دواړو لږ درنګ وكړي

ددې كتاب غوره اهميت دادی ، چې د هغې زمانې ډېر مكتوبونه يې د متن سره د سند په توګه درج كړي دی

او لوستونكي د هغې زمانې فرمانونو او ليكنو ته اړ كولی شي

- 4عروج باركزايي ها :

دا كتاب ادوارد الاسنيس پيرس خارجي ليكی او ښاغلو عبدالرحمن پژواك او محمد عثمان صدقی ژباړلی دی

دا كتاب په كال 1333 هجري شمسي د كابل په عمومي مطبعه كې په 180 مخونو كې چاپ شوی دی (دا كتاب د تاريخ ټولنې له خوا طبع شوی) د تېمورشاه د زامنو اړودوړ او د احمدزيو د دورې سر او ابتدا يې په ډېر منظم او خواږه شان څيړلې ده

ددې كتاب غوره ښيګڼه داده، چې د هر مخ په پای كې يې، دېرى تبصرې او پايليكونه (فوټ نوټو) نه وركړي دي او سر بيره پردې يې ګڼ شمېر ماخذونه ښودلي دي

زما ددې ټولونې په برخه كې ددې كتاب نه اخستنه او مرسته لږه ده، خو تاريخ لوستونكو ته خورا د ګټې وړ دی دا كتاب ددې له پاره ډېر اهميت لري ، چې يوه تن خارجی په ډېر زيار سره د هغه ليكنې ته اقدام كړی او په ډېره بې طرفۍ يې د ماخذونو دښودلو سره سره دافغانستان ددغو مشكلو او جنجالمنو تيارو پيښو يې په تاريخي بڼه رڼا اچولې ده

- 5رجال ورويداد های تاريخي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا کتاب د ښاغلي احمد على خان کهزاد تاليف او د تاريخ ټولنې له خوا نشر شوی دی ، دا کتاب ، چې د 46 مقالو ټولونه ده په 146 مخونوکې په منځنۍ قطع او ښه صحافت خپور شوی دی

لکه ، چې د نوم نه يې څرگنديږي ددې کتاب مطالب د افغانستان د غوره تاريخي شخصيتونو په هکله د احمدشاه بابا نه تر امير شيرعلی خان پورې ده، چې په کې شامل او راغلي دي لوستونکي کولای شي، چې ددغو مقالو په لوستلو سره د افغانستان د اتلسمې او نولسمې پېړۍ دمهمو پېښو نه په ښه شان خبر شي څوك، چې تاريخ لولی د هغو له پاره گټور دی

– 6احمدشاه :

دا کتاب، چې داّريانا دويمې جايزې گټونکی دی، ښاغلي غلام محمد غبار ليکلی دی او په کال 1322هـ ش کې په 352 مخونو کې د کابل په عمومي مطبعه کې چاپ شوی

ددې کتاب غوره موضوع گانی دادي :

د احمد شاه لقب نامه ، د احمد شاه درانی وجه تسميه ، تحصيلات ، صورت ، خوراك او څښاك، تفريح (سيل)، دربار، په تخت کيناستل ، افغانستان پخواله احمد شاه، اداري څېرکی، تشکيلات ، پای او جنگونه په کې راغلی دي

- 7بالاحصار و پيش آمدهای تاريخي:

دا کتاب د ښاغلي احمدعلي خان کهزاد تاليف او په دوو ټوکو کې ليکل شوی دی دا کتاب په خوږه ژبه او پخه انشاء تاليف شوی او د افغانستان د تاريخي اثارو په لړ کې يو ښه او غوره اثر گڼل کيږي

- 8د ژوندون مجلی کلکسيون 1348 کال ، څخه يو څه استفاده هم شوې ده

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو ماخذونه:

د پښتنو تاريخ:

دا کتاب د ښاغلي قاضي عطاوالله خان دی د پښتنو په باب مطالب لري او په څلورو ټوکونو کې ليکل شوی دی ،

د لومړی ځل چاپ يې د پېښور په منظور عامه مطبعه کې په کال 1947ع کې تر سره شوې ددې کتاب لومړی ټوك، چې 308 مخونو کې دی د افغانستان تاريخ له 1422- 1838 پورې څيړي

دوهم ټوك يې له 1818 نه تر1842 ميلادی پورې د سدوزيو د سلطنت پای تر امير دوست محمد خان پورې څرګندوي

د پښتنو تاريخ د سدوزيو د دورې په هکله پوره ليکل شوی او مطالب يې ډېر بنه دي ددې کتاب غوره صفت دادی ، چې پراګرافونه يې په ښه شان مراعات شوي دی او ځای ځای يې د پوره کره کتنې له پاره د انګريزي مؤلفينو نظر يې کټ مټ په انګريزی د کتاب متن ته وردننه کړې دي دا کتاب خورا دروند د ښو معلومات نه ډك دی

- 2پښتانه د تاريخ په رڼا کې:

دا کتاب د سيد بهادر شاه ظفر کاکاخيل تاليف او 1399 مخونو کې په پنډ ټوك چاپ شوی دی ، دا اثر د پښتنو پېښې له 550 قبل الملاد څخه تر 1964ع پورې په لنډه توګه بيانوي

دا کتاب په پېښور کې چاپ شوی او د مطلب بيان په لنډ ډول سره کوي دا، چې د څو پيړيو د پېښو بيان په يوه کتاب کې راغلی دی؛ نو ځکه يې لنډ څيړلي دي

انګريزی ماخذونه): 1(

- 1د کابل د سلطنت او د هغو د توابعو شرح:

دا کتاب د انګريزي مشهور تاريخ ليکونکي الفنستن تاليف دی ، چې په دو ټوکونو کې يې ليکلی دی

دا کتاب د افغانستان د معاصر تاريخ په تيره د اتلسمی او نولسمی پېړی په هلکه له غوره کتابو څخه شمېرل کيږي ددی کتاب ارزښت د کورنيو تاليفونه ډېر دی، خو تراوسه نه دی ژباړل شوی

ددی کتاب په لومړی ټوك کې د يوې سريزې په لرلو سره د افغانستان جغرافيايي وضع، اجتماعی ، مذهبی او تاريخې خواوی څيړل شوي دي او د پښتنو د دو دونو او کړنو په هکله ګټور معلومات وړاندې کوي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم ټوك كې د درانيو غلزيو د دغو دورو د تشكيلاتو په هكله ډېر معلومات ليكلي شوي دي او په پاى كې يې د سدوزيو د سلطنت شرح شوې ده

دا كتاب ډېر لږ پيدا كيږي ، ددې كتاب يوه كاپي د كابل پوهنتون په كتابتون كې شته ددې كتاب د ليكلو لار ډېره په زړه پورې ده او هر لوستونكى په يقيني ډول ځانته راكاږي

- 2افغانستان :

ددې كتاب مؤلف آرنولد فليچر دى او د متحده اضلاعو د كارنلر ديونيورسټۍ له خپرونو څخه دى

ددې كتاب موضوعات دادي:

مځكه او وګړي، پخوانى افغانستان له 1842- 1880 پورې ، عبدالرحمن خان د امپرياليزم اوج ، د نړۍ د دوو جګړو ترمنځ د افغانستان حال ، له 1945 نه تر 1953 پورې ، افغانستان او سوړ جنګ ، نوى او راتلونكى افغانستان

ددې كتاب غوره خصوصيت دادى، چې هر څېركى يې په يوه افغاني متل پيل شوى دى

پاى

Download from: ketabton.com

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library